

МВС УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра криміналістики та судової експертології

Науково-дослідна лабораторія з проблем протидії злочинності

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Науково-методичні рекомендації

Харків 2018

УДК 343.132 (477) (083.13)

ББК 67.9 (4УКР) 311.72

П - 84

АВТОРИ

Кікінчук Василь Васильович, к.ю.н., завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Бугайчук Костянтин Леонідович, к.ю.н., доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

Малярова Валерія Олегівна, д.ю.н., професор, професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Матюшкова Тетяна Петрівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Затверджено на спільному засіданні науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності та кафедри криміналістики та судової експертології протокол № 4 від 27.04.2018

У науково-методичних рекомендаціях представлений досліджений процесуальний порядок здійснення основних слідчих (розшукових) дій огляду місця події, допиту та обшуку відповідно до положень чинного Кримінального процесуального законодавства.

Розглянуті тактичні завдання зазначених заходів та надані рекомендації щодо їх організації, безпосереднього проведення та фіксації отриманих результатів.

Для працівників органів Національної поліції України, науковців, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, докторантів, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться питаннями удосконалення діяльності органів Національної поліції України.

Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярова, Т.П. Матюшкова. Харків: ХНУВС. 2018. 101 с.

УДК 343.132(477)(083.13)

ББК 67.9(4УКР)311.72

П - 84

ЗМІСТ

1. ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ

1.1. Процесуальні основи огляду	4
1.2. Загальні тактичні положення огляду	6
1.3. Тактичні цілі і завдання огляду місця події	12
1.4. Загальні положення щодо фіксації результатів огляду місця події	14
1.5. Специфіка огляду місця події в темну пору доби	17
1.6. Огляд трупа на місці події	23

2. ДОПИТ

2.1. Тактичні прийоми подолання бар'єрів спілкування	26
2.2. Тактичні прийоми та комбінації допиту в безконфліктній ситуації	29
2.3. Особливості розпізнавання невербальних ознак неправди	37
2.4. Тактичні прийоми та комбінації допиту в конфліктній ситуації	39
2.5. Тактичні особливості фіксації допиту	45
2.6. Особливості проведення допиту осіб, які знаходяться за межами України	49

3. ОБШУК

3.1. Поняття, загальні правила та специфіка обшуку залежно від його мети	52
3.2. Види обшуку та його тактичні завдання	56
3.3. Особливості підготовки до обшуку	59
3.4. Стадії обшуку та відповідні тактичні завдання	62
3.5. Тактичні комбінації та тактичні прийоми, що використовуються при обшуку	67
3.6. Фіксація результатів обшуку	70
3.7. Алгоритм визначення законності обшуку	71

ДОДАТКИ

75

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

98

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ

1.1. Процесуальні основи огляду

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом, огляд є слідчою (розшуковою) дією. Слідча (розшукова) дія спрямована на отримання (збирання), доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК). Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК).

Проведення огляду у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК).

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування. При цьому, понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК).

Огляд місцевості, приміщення, речей та документів проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК).

Згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом, якщо об'єктом огляду є житло чи інше володіння особи, то його проведення здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК). А саме: огляд житла чи іншого володіння особи проводиться на *підставі* ухвали слідчого судді і надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235; ч. 2 ст. 237 КПК). Тобто, при потребі проведення повторного чи додаткового огляду житла чи іншого володіння особи необхідна нова ухвала слідчого судді.

Ухвала слідчого судді щодо огляду житла чи іншого володіння особи, виготовляється у двох копіях і повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, а також містити відомості про:

- 1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;
- 2) прокурора, слідчого, який клопотався про огляд;
- 3) положення закону, на підставі якого виноситься ухвала;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані огляду;
- 5) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 6) речі, документи або осіб для виявлення яких проводиться огляд.

Для отримання такої ухвали, у разі необхідності провести огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237; ч. 3 ст. 234 КПК), слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для огляду;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення огляду;
- 6) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду (ч. 5 ст. 237 КПК). У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доки, не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК). Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Огляд, як процесуальна дія під час кримінального провадження може фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксована ця слідча (розшукова) дія (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК). У випадках фіксування огляду за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Крім того, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів (ч. 3 ст. 237 КПК). Особи, які були присутні при проведенні огляду мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

1.2. Загальні тактичні положення огляду

Огляд проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК).

Для досягнення цієї мети досліджується обстановка місця події, слідів злочину і злочинця і інших фактичних даних, що дозволяють, в сукупності з іншими доказами, зробити висновок про механізм злочину і інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. При огляді, слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину чи кримінального правопорушення.

Та ділянка місцевості або приміщення, де виявлені сліди кримінального правопорушення є місцем події. На відміну від місця події, місцем злочину (кримінального правопорушення) вважається район його скоєння або настання злочинного результату.

Якщо злочин (кримінальне правопорушення) скоєний в одному місці, а сліди його виявлені в іншому, то є і місце злочину і місце події. Якщо злочин (кримінальне правопорушення) скоєний в тому ж місці, де були виявлені сліди, то місце злочину і місце події збігаються.

Між місцем події і злочином (кримінальним правопорушенням), існує нерозривний зв'язок. В межах місця події цей зв'язок може відображатися в тому, що:

- кримінальне правопорушення (злочин) вчинено за допомогою знарядь, які залишилися на даному місці або знарядь, що були взяті з цього місця;
- кримінальне правопорушення (злочин) направлене на один з об'єктів, що знаходяться на даному місці;
- на предметах залишилися сліди дій злочинця або на самому місці залишилися предмети, що належать злочинцю;
- кримінальне правопорушення (злочин) вчинений в даній обстановці, але ця обстановка не зазнала змін в зв'язку з подією злочину.

Загальнім тактичним завданням огляду є виявлення фактичних даних, за якими, в сукупності з іншими даними кримінального провадження можна встановити механізм злочину у всіх деталях, тобто, відповісти на питання, що сталося на цьому місці.

Загальні тактичні завдання огляду розбивається на ряд окремих завдань: вивчення і фіксація обстановки місця події; встановлення характеру дій злочинця на навколишнє середовище; виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення (злочину) і особи, яка його скоїла; викриття цієї особи і мотивів кримінального правопорушення (злочину); отримання необхідних даних для планування і проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

Об'єктами, що підлягають дослідженню при огляді є:

- місце, з яким пов'язано уявлення про подію, тобто ділянка місцевості або приміщення;
- обстановка місця події;
- труп;
- сліди особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (злочин);
- інші предмети або документи, що знаходяться на місці огляду.

На місці події знаходяться різні предмети, характер яких і їх взаємне розташування один щодо одного є обстановкою місця події. Зміст обстановки

місця події складається з характеристики об'єктів, що знаходяться тут, і з характеристики просторових зв'язків між цими об'єктами.

Огляд самого місця події і його обстановки є процесом вивчення і фіксації:

- 1) рельєфу місцевості, природних і штучних меж місця події;
- 2) характеру і розташування прилеглих споруд, наявних приміщень, ведучих до нього і від нього шляхів і наявних перешкод;
- 3) просторового розташування предметів їх взаєморозташування і відстані між ними;
- 4) розташування предметів з погляду їх цільового призначення і положення при звичайній ситуації;
- 5) слідів кримінального правопорушення (злочину) і особи, яка його вчинила;
- 6) відсутності необхідних в даній обстановці слідів і предметів;
- 7) наявності предметів, які є у даній обстановці чужорідними, сам факт виявлення яких в даній обстановці незвичайний.

Останні дві групи фактичних даних відносяться до негативних обставин, під якими маються на увазі обставини, що суперечать уявленню про звичайний для даної ситуації хід подій. Негативні обставини представляють особливу цінність при викритті інсценувань кримінальних правопорушень (злочинів).

Інсценування – це штучне створення особою, яка зацікавлена в результатах розслідування, обстановки, не відповідної події, що фактично сталася.

При цьому можуть переслідуватися різні цілі:

- 1) створення видимості здійснення в цьому місці іншого, часто менш тяжкого кримінального правопорушення (злочину) і приховання ознак справжнього злочину;
- 2) створення видимості події, що сталася на даному місці, як такої, що не має кримінального характеру, для приховання справжнього злочину (наприклад: інсценування самогубства або нещасного випадку для приховання убивства);
- 3) створення видимості скоєного кримінального правопорушення (злочину) для приховання фактів провини, яка не має кримінального характеру, але може мати для особи негативні особисті наслідки;
- 4) створення у слідчого помилкового уявлення про окремі деталі вчиненого або про окремі елементи складу злочину: скоєння злочину іншою особою, по інших мотивах, у іншому місці і в інший час.

Зазвичай негативні обставини мають велику доказову силу і тому дуже важливе виявити їх при огляді.

Огляд можна розділити на три етапи: підготовчий, робочий і завершальний.

Таке поділення, не порушуючи єдність цієї слідчої (розшукової) дії, забезпечує, перш за все, реалізацію загальних положень тактики огляду. Сенс розділення огляду місця події на етапи, полягає в систематизації дій слідчого на місці події, у встановленні послідовності цих дій для забезпечення якості огляду.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття слідчим чи прокурором рішення про проведення огляду.

Ухваливши таке рішення, слідчий повинен:

- 1) якщо огляду підлягає житло чи інше володіння особи, за погодження з прокурором звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді для отримання ухвали про дозвіл проведення огляду;
- 2) забезпечити охорону місця події до прибуття слідчо-оперативної групи;
- 3) прийняти заходи до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків кримінальне правопорушення (злочину);
- 4) забезпечити до моменту прибуття слідчо-оперативної групи присутність поблизу від місця події осіб, які можуть дати необхідну інформацію про подію: очевидців злочину, свідків і т. ін.;
- 5) заздалегідь визначити, яких спеціалістів слід залучити до участі в огляді; вирішити питання про склад слідчо-оперативної групи;
- 6) перевірити готовність технічних засобів огляду.

Після здійснення перерахованих заходів слідчий виїжджає на місце події. З моменту його прибуття на місце події починається другий період підготовчого етапу. Безпосередньо огляду передують наступні дії слідчого:

- 1) вживання заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана до приїзду слідчого;
- 2) видалення з місця події всіх осіб, які ще залишаються там і попередження появи сторонніх осіб в подальшому при огляді;
- 3) шляхом неформальної, непроцедурної бесіди, зібрати попередні відомості, які мають значення при огляді і встановити, які зміни, ким і з якою метою були проведені на місці події;
- 4) залучення понятих, остаточне визначення круга решти учасників огляду; роз'яснення їм прав і обов'язків;

5) проведення інших дій, що диктуються обставинами, а також вживання заходів, направлених на поліпшення умов огляду.

Робочий етап складається із загального і детального оглядів.

Загальній огляд починається з:

- 1) огляду місця події в цілях орієнтування на місці події;
- 2) визначення меж простору, що підлягає огляду;
- 3) рішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення послідовності огляду;
- 4) вибору позиції для орієнтуючого і оглядового фотографування і його здійснення.

Потім слідчий з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до обстановки місця події, визначає взаєморозташування і взаємозв'язок елементів обстановки, вивчає зовнішній вигляд, стан і, по можливості максимально детально, фіксує все виявлене за допомогою схем, планів, креслень, фотографування й робить замітки для протоколу огляду.

По закінченню загального огляду слідчий переходить до детального огляду, при якому:

- 1) об'єкти детально і ретельно оглядаються (з цією метою можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т. ін.);
- 2) приймаються всі доступні слідчому міри до пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення (злочину) і особи, яка його вчинила;
- 3) відбираються об'єкти або їх частки із слідами, вилучаються сліди з тих об'єктів, які не можна вилучити, а у разі неможливості їх вилучення з них знімаються копії;
- 4) фіксуються негативні обставини;
- 5) перевіряються дані загального огляду;
- 6) проводяться вузлове і детальне фотографування.

У криміналістиці існує три основних способи огляду місця події, які можуть застосовуватися або в «чистому» вигляді або в комбінованому: концентричний, ексцентричний і фронтальний.

1) При *концентричному* способі, огляд місця події ведеться по спіралі від периферії до центру місця події, під яким зазвичай розуміється найважливіший об'єкт, що знаходиться на даному місці або умовна точка.

2) При *ексцентричному* способі, огляд ведеться по спіралі від центру місця події до його периферії.

3) Способом *фронтального* огляду є лінійний огляд площ від однієї межі, прийнятої за початкову, до іншої.

Постійного правила застосування того або іншого способу не існує. При виборі способу огляду місця події враховуються конкретні обставини кримінального провадження. Тактика огляду надає лише найзагальніші рекомендації про вибір способу огляду.

Окрім способів огляду існують методи огляду місця події: суб'єктивний і об'єктивний.

1) При огляді місця події *суб'єктивним методом* слідчий, як би йде по шляху руху суб'єкта злочину. Поза його увагою залишаються зміни обстановки, які безпосередньо не пов'язані з діями суб'єкта злочину або, які пов'язані з діями інших осіб, хоча ті та інші можуть мати значення для встановлення істини. Фактично суб'єктивний метод означає вибірковий огляд окремих елементів місця події.

2) При застосуванні *об'єктивного методу* місце події оглядається все цілком, незалежно від шляхів переміщення по ньому суб'єкта злочину.

Первинний, додатковий і повторний огляди місця події.

1) *Первинний* огляд – це огляд, що проводиться слідчим вперше. Місце події ще не вивчене, воно не піддавалося огляду. Однак, обстановка місця події вже могла зазнати змін. Огляд місця події при первинному огляді проводиться цілком і детально.

2) *Повторним* оглядом є огляд вже вивченого місця події. Повторний огляд відрізняється від первинного і тим, що його об'єктом можуть бути не все, а лише окремі елементи місця події.

3) *Додатковий* огляд полягає у вивченні окремих об'єктів, а не всього місця події і у цьому його схожість з повторним оглядом. Проте, при додатковому огляді слідчий має справу з об'єктами, які раніше не оглядалися, по відношенню до яких даний огляд є первинним.

При цьому необхідно пам'ятати, що згідно з Кримінальним процесуальним кодексом огляд житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді і надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи *лише один раз* (ч. 1 ст. 235; ч. 2 ст. 237 КПК). Тобто, при потребі проведення повторного чи додаткового огляду житла чи іншого володіння особи необхідна нова ухвала слідчого судді.

Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий переходить до завершального етапу огляду.

На цьому етапі слідчий:

- складає протокол огляду, плани, схеми, креслення;
- при необхідності, користуючись допомогою судового медика, проводить дактилоскопірування трупа і відправляє його в морг;
- упаковує об'єкти, вилучені з місця події;
- приймає заходи до збереження чи охорони тих об'єктів, що мають доказове значення, але які неможливо або недоцільно вилучити з місця події;
- заносить до протоколу заяви, що поступили від учасників слідчої (розшукової) дії.

Огляд місця події завершується критичною оцінкою слідчим виконаної роботи з точки зору її повноти і успішності.

У цілях виявлення, фіксації і вилучення з місця події слідів і інших речових доказів, слідчий застосовує різні прийоми і засоби криміналістичної техніки. Існують різні прийоми виявлення, фіксації і вилучення слідів і інших речових доказів з місця події.

1.3. Тактичні цілі і завдання огляду місця події

Існують наступні *тактичні цілі* огляду: 1) безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру і обставин кримінальне правопорушення (злочину), що розслідується; 2) виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження і оцінка слідів і інших речових доказів; 3) здобуття інформації для висунення і перевірки версій як окремих так і загальних; 4) здобуття даних для організації слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, використання допомоги громадськості з метою затримання особи, яка скоїла злочин за «гарячими слідами».

Окрім тактичних цілей огляду існують і *тактичні завдання*, які вирішуються в ході його проведення. Ці завдання зумовлюються предметом доказування, і, по суті, є окремими версіями. Маючи в своєму розпорядженні ще недостатньо інформації, слідчий може вислухати лише припущення учасників огляду про ознаки і властивості досліджуваних об'єктів.

Остаточні висновки він робитиме лише на підставі повністю зібраних доказів. Однак, слідчому необхідно прагнути вирішити завдання огляду в ході слідчої (розшукової) дії та зібрати інформацію для їх подальшого вирішення. За наявності достатніх даних завдання можуть бути вирішені в ході огляду, а якщо даних недостатньо, то вони вирішуються подальшими слідчими (розшуковими) діями.

Типовими тактичними завданнями при огляді вирішуються наступні питання:

1) чи мало місце кримінальне правопорушення (злочин) або його не було? Характер події, під час проведення огляду може бути ще не ясний. Обстановка місця події, наявні сліди і речові докази не можуть однозначно вказувати на наявність злочину або його відсутність. Слідчий не може віддавати перевагу лише підтверджуючим або лише спростовуючим наявність злочину даним. Намітивши можливі версії, слідчий ретельно збирає факти, аналізує їх взаємозв'язки і на основі всебічної оцінки робить вивід про наявність або відсутність кримінального правопорушення (злочину);

2) чи скоєний злочин там, де оглядається місце події? Вирішення цього питання досягається вивченням слідів, речових доказів, встановленням негативних обставин і обстановки місця події в цілому;

3) які шляхи проникнення та відходу злочинців на місце події, які транспортні засоби були використані, куди ведуть сліди по яких можна організувати розкриття злочину і затримання злочинців за «гарячими слідами»;

4) скільки осіб було на місці події, хто саме і які їх прикмети? Це питання вирішується на основі вивчення слідів ніг, рук, інших частин тіла людини і характеру вчинених дій;

5) які цілі і мотиви учасників злочину? Для відповіді на це питання вивчаються зміни внесені до обстановки місця події, досліджуються предмети, яких торкались злочинці і сліди залишені ними;

6) на протязі, якого часу знаходилися учасники кримінального правопорушення (злочину) на місці події? Це питання вирішується шляхом всебічного вивчення та оцінки всіх слідів і обстановки місця події;

7) коли сталося кримінальне правопорушення (злочин)? Нерідка з'ясуванню цього питання допомагають попередні дослідження, що проводяться фахівцем на місці події;

8) які межі місця події? Для відповіді на це питання слідчий вивчає розташування слідів, предметів, знарядь злочину, частин об'єктів, що відокремилися, локалізацію тілесних ушкоджень і ін.;

9) які дії, вчинені учасниками злочину для приховання слідів? Встановлення цих дій допомагає виявити додаткові сліди злочину;

10) які предмети залишив злочинець на місці події: знаряддя злочину, предмети або частини одягу і ін.;

11) які сліди з місця події могли залишитися на тілі злочинця, на його одязі, знарядді злочину, транспортному засобі і на інших предметах?;

12) хто і звідки міг спостерігати або чути що відбувалося на місці події? Встановлення даної обставини допомагає знайти свідків-очевидців.

Наведений перелік тактичних завдань огляду доповнюється залежно від кримінального правопорушення (злочину), що розслідується і його матеріальних наслідків. Для конкретизації тактичних завдань огляду, слідчому необхідно враховувати рекомендації методик розслідування окремих видів злочинів і тактики огляду місця події по різних видах злочину.

1.4. Загальні положення щодо фіксації результатів огляду місця події

Огляд, як слідча (розшукова) дія набуває доказове значення, лише в тому випадку, коли його результати відповідним чином процесуально оформлені.

З урахуванням вимог ст.ст. 103, 104 КПК України, протокол огляду повинний складатися з трьох частин: вступної, описової і заключної.

Вступна частина повинна містити відомості про:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії;
- особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
- всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місце проживання);
- інформацію про те, що особи які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, умови і порядок їх використання;

Описова частина повинна містити відомості про:

- послідовність дій;
- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані документи;

Заключна частина повинна містити відомості про:

- вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам надається можливість ознайомлення із текстом протоколу. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання.

Якщо особа, яка брала участь у процесуальній дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі та їй надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Крім того, згідно зі ст. 105 КПК особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки.

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні додатків.

З тактичної точки зору протокол огляду повинен відповідати наступним вимогам:

- має бути складений в точній відповідності до вимог нового кримінального процесуального закону;
- повно і об'єктивно відображати всі обставини і об'єкти, що фіксуються, щоб можна було отримати чітке уявлення про обстановку місця події;
- відображати всі сліди і предмети, виявлені при огляді, які мають значення для кримінального провадження;
- дані, що містяться в протоколі, мають бути викладені таким чином, щоб при необхідності можна було здійснити реконструкцію місця події.

Для забезпечення високої якості протоколу огляду, під час проведення слідчої (розшукової) дії, рекомендується спочатку робити чорнові нотатки, а потім скласти протокол.

Фотографування при огляді місця події сприяє фіксації обстановки. Виготовляються орієнтуючі, оглядові, вузлові і детальні знімки.

Завданням *орієнтуючих* знімків є відображення навколишнього оточення і самого місця події, шляхів підходу до нього, характерних прикмет і орієнтирів, які дозволяють по знімках з'ясувати положення місця події. Місця з яких ведеться зйомка і межі орієнтуючих знімків треба вибирати так, щоб по фотографіях можна було впізнати місце огляду на фоні навколишнього оточення. Коли в кадр не поміщається весь простір, який необхідно сфотографувати, застосовується метод *панорамної* зйомки.

При зйомці зблизька застосовується спосіб *лінійної* панорами, коли об'єкт фотографують по частках з декількох точок, розташованих на рівній відстані від об'єкту. При зйомці з далекої відстані, використовують спосіб *кругової* панорами, коли об'єкт фотографують по частках, повертаючи фотоапарат навколо своєї осі. Кожен подальший знімок повинен повторювати частину попереднього (приблизно 10 -15% площі кадру), що полегшує монтаж зображення.

На *оглядових* знімках відображається загальний вид місця події. Межі зображення на знімках повинні збігатися з межами місця події. При цьому місце події фотографується мінімум з двох сторін.

Оглядову зйомку, за часом проведення, бажано суміщати з вузловою. Об'єктами *вузлової* зйомки є місця локалізації слідів, тобто ділянки з предметами і слідами, які мають доказове значення для кримінального провадження.

При *детальній* зйомці сліди і предмети відображаються з масштабною лінійкою і займають все поле кадру. Детальні знімки повинні містити криміналістичну інформацію про сфотографовані об'єкти, відображати їх форму, розміри, індивідуальні ознаки і взаєморозташування їх частин.

Орієнтуючі, оглядові знімки і знімки найбільш важливих ділянок місця події (вузлові) доцільно виконувати на початковій стадії огляду, поки не порушена обстановка місця події, а окремі її особливості доцільно фіксувати при детальному огляді.

1.5. Специфіка огляду місця події в темну пору доби

Огляд є незамінною слідчою (розшуковою) дією, бо безпосереднє сприйняття слідчим тих або інших об'єктів, їх розташування і взаємозв'язки, не можна замінити ні допитом осіб, що бачили дані об'єкти, ні реконструкцією обстановки при проведенні відтворення обстановки та обставин дій, ні іншими доступними слідчому засобами збирання і дослідження доказів.

Всі об'єкти слідчий оглядає, як правило, по місцю їх виявлення і лише в тих випадках, коли для такого огляду потрібний тривалий час або необхідна спеціальна апаратура чи спеціальні умови – по місцю проведення слідства.

За загальними правилами не допускається проведення слідчих дій, в тому числі огляду місця події в нічний час (з 22 години до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК).

Огляд приміщення нерідко проводиться в несприятливих умовах освітлення. Тому потрібні додаткові джерела освітлення для вивчення обстановки місця події, виявлення слабо видимих і невидимих слідів, плям, речовин і іншого.

Освітлювальні прилади можна поділити на:

- засоби освітлення у видимій частині спектру (електроліхтарі, переносні софіти, свічка, електроосвітлювачі і т.д.);
- засоби освітлення у невидимій частині спектра (ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні прилади).

Всі ці джерела світла мають автономне (від акумулятора або сухих елементів), мережеве або універсальне живлення.

При проведенні огляду місця події в темну пору доби слід виділити 2 ситуації:

- 1) коли місцем огляду є будь-які освітлені приміщення (квартири, приміщення підприємств, установ, організацій і таке інше);
- 2) неосвітлені ділянки місцевості.

В першій ситуації основна вимога - наявність і застосування додаткових освітлювальних засобів і приладів.

Засоби освітлення — це різноманітні прилади, що дозволяють створити загальне розсіяне, спрямоване, моно- і поліхроматичне освітлення.

Як джерела світла використовуються переносні фотоосвітлювачі, побутові ліхтарики, електронні фотоспалахи й інша освітлювальна апаратура,

найважливішими частинами якої є розсіювачі, відбивачі, світлофільтри, захисні екрани, що впливають на напрямок, інтенсивність, хвильовий діапазон і інші характеристики світлового потоку.

До спеціальних джерел відносяться ультрафіолетові освітлювачі, що дозволяють знайти слабовидимі або невидимі сліди крові, сперми, поту й інших виділень людини, деяких хімічних речовин (нафтопродуктів, клею й ін.). Під дією ультрафіолетових променів деякі з цих об'єктів люмінесцюють або сильно відрізняються за відтінку від об'єкта-носія. Однак, варто пам'ятати, що дія ультрафіолету повинна бути короткочасною (не більш 5 сек.), оскільки він може викликати необоротні зміни об'єкта.

Засоби освітлення (освітлювальна техніка) застосовують для штучного освітлення ділянок місцевості, закритих приміщень, предметів і людей під час огляду місця події. Для цього використовують стаціонарні й переносні джерела освітлення побутового та спеціального призначення.

Нині застосовують переважно прилади та пристрої електричного й газорозрядного освітлення (лампи розжарювання, газорозрядні люмінесцентні) — прилади розсіяного світла (звичайні лампи без арматури); прилади спрямованого освітлення, що мають арматуру-відбивачі (плоскі, кутові, сферичні, параболічні), — софіти, прожектори, імпульсні лампи-спалахи, переносні електричні ліхтарі та ін.; пристрої точкового освітлення, що дають змогу концентрувати світловий пучок. Такі засоби застосовують для виявлення маловидимих і невидимих слідів, мікрочасток.

За характером спектра випромінювання засоби освітлення поділяють на ультрафіолетові, звичайні та інфрачервоні. Джерела ультрафіолетового випромінювання — це пристрої з ртутними газорозрядними лампами (ПРК-7, ПУФ-5, УФО-4А, СВДШ-250, СВДШ-1000), спеціально виготовлені для криміналістичних досліджень (наприклад, УК-1 (ультрафіолетовий криміналістичний освітлювач), ОЛД-41 (освітлювач лабораторний діагностичний), «Таран» (стаціонарний ультрафіолетовий освітлювач), ультрафіолетовий освітлювач «Спектр - компакт» або «Portable Money Detector», настільний ультрафіолетовий освітлювач моделі «Regula mod. 4001» (верхнє світло)).

Джерелами інфрачервоних променів є електронно-оптичні перетворювачі (ЕОП), що дозволяють виявити частки кіптяви, фарби, металу, сліди пострілу. Наприклад, прилад активної дії С – 270 (має інфрачервоне джерело і систему спостереження), прилади пасивної дії НН -12, НН-112,

«Ореол» (мають систему спостереження у природному інфрачервоному фоні) і такі інші.

Крім того, слід звернути увагу і на інші криміналістичні засоби, які допомагають пошуку і фіксації слідів у прихованих місцях, в умовах поганої видимості під час огляду:

- оглядовий прилад «Лоза» моделі «Regula mod. 3001, 3002», призначений для здійснення візуального контролю прихованих місць, огляд яких неможливий через важкий доступ до них (ніші автомобіля, місця без освітлення, схованки тощо). Прилад містить телескопічну штангу довжиною від 400 до 1200 мм, жорсткий ендоскоп і відеокамери з вмонтованими джерелами звичайного і інфрачервоного підсвічування;
- лупа «Крот» моделі «Regula mod. 1011», вимірювально-кодувальна з ультрафіолетовим підсвічуванням, ретрорефлективним світлом та виносним зарядним пристроєм, яку носять у чохлах на поясному ремні і таке інше.

Мал. 1 Георадар «Лоза»

У другій ситуації основна вимога – максимальне освітлення території, яка підлягає огляду і, безумовно, використання засобів, які були перелічені в першій ситуації.

Із сучасних «польових» засобів освітлення, в тому числі великих за розмірами територій під час огляду, що використовуються працівниками експертної служби, найбільш ефективними є «Світлові Вежі».¹ Аварійна

¹ «Світлова вежа» використовується під час огляду місця події спеціалістами НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області.

освітлювальна установка «Світлова Вежа» освітлює територію більше 10 тисяч квадратних метрів. Світильник виготовлений зі спеціальної тканини, яка в згорнутому стані являє собою компактний тканинний контейнер, який надувається насосом і піднімається на висоту від трьох до семи метрів у вигляді циліндра.

Мал. 2 «Світлова вежа»

Джерело світла розташоване у верхній частині циліндра і являє собою натрієву лампу потужністю від 600 до 1000 ват. Так само є установки, що мають дві лампи, які стоять поруч, завдяки чому освітлювана площа має овальну форму. Такі світильники використовуються там, де роботи ведуться на витягнутих ділянках, наприклад залізничне полотно. Установка приводиться в робочий стан однією людиною менш ніж за одну хвилину. При використанні установки з вбудованою електростанцією її потужність дозволяє підключити додаткові електроприлади та інструменти потужністю до 1,5 кВт.

Для фіксації слідів злочину під час проведення огляду місця події використовується криміналістична фотографія. Фотографування загального виду місця події на великих ділянках території в нічний час є складним і трудомістким процесом. При можливості воно переноситься на інший час.

Іноді на місці події обстановка, розміщення деталей, стан і місце розташування предметів під час огляду не можуть бути збережені в незмінному вигляді. При розслідуванні дорожньо-транспортної події, наприклад, важливо зафіксувати на місці події позу і положення трупа щодо транспортних засобів, розмітки дороги і тому подібне. Фотографування

загального виду такого місця події в умовах несприятливого освітлення є обов'язковим. Характерною особливістю нічної фотозйомки є висока контрастність отримуваних фотознімків. Тому деталей ділянок об'єктів фотозйомки, розміщених поза межами дії джерел світла, зазвичай не видно.

У складних погодних умовах, у нічний час, щоб фотоапарат сфокусувався на об'єкті, сам об'єкт спеціаліст підсвічує ліхтарем.

При фотографуванні лампа спалаху фотоапарата освітлює лише обмежену ділянку місцевості або поверхні. Щоб відобразити характер розміщення об'єктів, його специфічні ознаки, характерні слідоутворення на дорожньому покритті (грунті, траві, снігові, піску), локалізацію слідової інформації, спеціалісти використовують додаткове підсвічування місцевості світлом фар одного або декількох автомобілів. Але не завжди це має позитивний результат через нерівномірну інтенсивність такого типу освітлення.

Використання «Світлової Вежі» для освітлення місця події дозволяє проводити огляд при «стабільному» розсіяному світлі. Освітлення рівномірне (розсіяне) по всій зоні огляду дозволяє якісно фотографувати сліди (об'єкти) в радіусі 50 метрів. Можливості використання будь-якого виду фотозйомки: орієнтуючої – оглядової – вузлової – детальної необмежені.

Також для огляду місця події в темну пору доби може використовуватися пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ) — автомобіль спеціального призначення (як правило, мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для провадження досліджень на місці події.

Основними завданнями ПКЛ є: 1) своєчасне транспортування науково-технічних засобів до місця провадження слідчої дії; 2) забезпечення виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення; 3) використання приміщення ПКЛ для провадження процесуальних дій із застосуванням техніко-криміналістичних методів, фіксації їх ходу і результатів; 4) проведення попередніх досліджень предметів, документів, слідів.

ПКЛ оснащена технічними засобами, які умовно поділяються на сім відділів: 1) електротехнічне устаткування; 2) засоби зв'язку і сигналізації; 3) засоби для виявлення, фіксації, вилучення і попереднього дослідження доказів; 4) фотовідділ; 5) протипожежні засоби й інструменти; 6) допоміжні технічні засоби; 7) спецодяг і санітарні засоби.

Типова ПКЛ містить такі комплекти науково-технічних засобів: комплект пошукових засобів; комплект для роботи зі слідами; комплект для роботи з мікрочастинами; комплект для огляду і дослідження документів; комплект для роботи з трупом; фотокомплекти; комплект відеоапаратури; комплект освітлювальної апаратури; набір інструментів; набір пакувальних засобів; комплект засобів сигналізації та зв'язку; комплект засобів забезпечення безпеки; комплект допоміжних засобів.

На даний час в криміналістиці з'являються нові сучасні технології і прилади, що дозволяють скоротити час огляду і створити об'єктивну цифрову модель місця події – лазерні сканери.

Система лазерного сканування при проведенні слідчих (розшукових) дій (огляду, слідчого експерименту) дозволяє отримувати:

- високу продуктивність і точність вимірів;
- можливість оперативного розгортання і установки;
- виконання вимірів при відсутності освітлення;
- моделювання траєкторії польоту кулі;
- сканування в приміщенні, а також сканування різних слідів злочину;
- захист від редагування і внесення змін.

Цим вимогам відповідає лазерний сканер Z+F IMAGER 5006 (Німеччина) у складі з цифровою камерою RolleiMetric і лазерна скануюча система Faro Focus 3D².

Мал. 3 Сканер Z+F IMAGER 5006

² Використовуються під час огляду місця події спеціалістами НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області.

Використання сканера Z +F IMAGER 5006 дозволяє виконати збір даних при огляді місця події за лічені хвилини. Обстановка місця події може бути швидко зафіксована в цифровому вигляді, а оброблена вже в умовах кабінету. У майбутньому протоколи у вигляді текстових файлів великого обсягу можуть бути доповнені або навіть замінені інформативними тривимірними зображеннями у поєднанні з даними цифрових фото - і відео зйомок. Використання лазерного сканування не залежить від освітлення і тому здійснювати огляд можливо навіть при повній темряві.

6. Огляд трупа на місці події

На місці виявлення трупа слідчий проводить його зовнішній огляд. Огляд трупа проводиться слідчим, прокурором у присутності понятих за обов'язковою участю судово-медичного експерта, а при неможливості його залучити – лікаря (ст. 238 КПК України).

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією здійснюється за постановою прокурора, виконання якої покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування (ст. 239 КПК України). Зовнішній огляд трупа на місці виявлення складається з двох стадій – загального і детального огляду трупа.

При цьому обов'язково досліджуються наступні обставини.

1. Поза трупа і його положення на місці події. Загальний огляд трупа починається з фіксації його місцезнаходження, положення щодо окремих предметів на місці події, загального вигляду і пози, тобто розташування частин трупа одна щодо іншої. Положення і поза трупа мають істотне значення для формування версій про механізм злочину.

При вивченні положення трупа необхідно встановити його розташування щодо найближчих нерухомих об'єктів – входу, вікон, стін, дерев і ін. Якщо труп перебуває у штучній позі, в якій утримується якими-небудь пристосуваннями, то вони мають бути ретельно оглянуті і описані. Про зміну положення трупа свідчать розташування і характер трупних плям. Протягом перших 6 – 8 годин після смерті трупні плями можуть зникати при переміщенні і зміні положення трупа і утворюватися на інших його частинах. Через 10 – 12 годин після смерті трупні плями не зникають зовсім, а лише частково переміщуються. А до кінця першої доби після смерті при переміщенні трупа трупні плями вже не міняють свого розташування.

У результаті здавлення судин предметами, на яких лежить труп, залишаються їх відбитки у вигляді блідих плям або рельєфних слідів. Подібні

відбитки можуть залишати на шкірі трупа предмети, що знаходяться в кишенях одягу потерпілого. Ознакою зміни положення трупа є порушена трупна залякнення, а також деякі інші сліди на тілі трупа: шкірні садна помертвого походження, кров'яні смуги тощо.

2. *Зовнішній стан одягу на трупі* вивчається в ході загального огляду трупа. Як і поза трупа, зовнішній стан одягу відіграє важливу роль для встановлення механізму злочину.

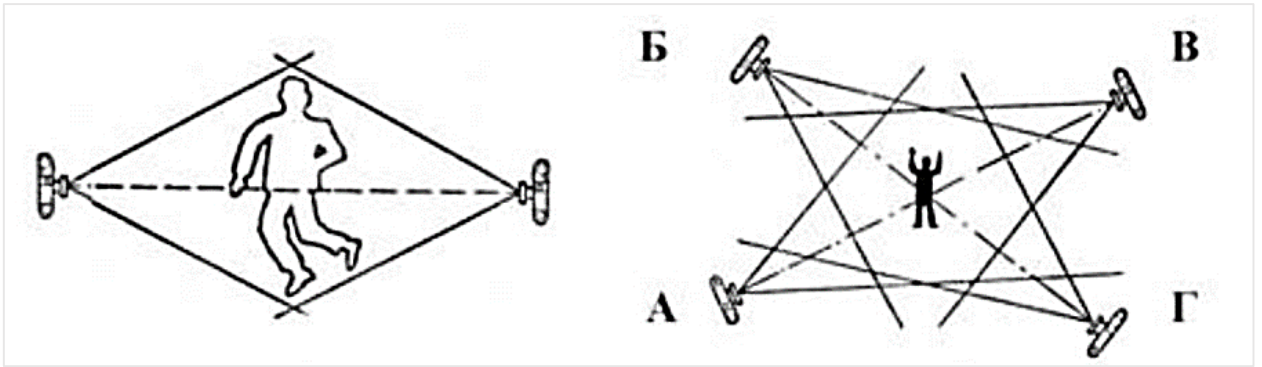
3. *Знаряддя, яким була заподіяна смерть*, що виявлено на трупі. Знаряддя заподіяння смерті оглядаються в процесі огляду трупа тільки в тих випадках, коли вони знаходяться безпосередньо на трупі, наприклад петля на шії. Якщо ж знаряддя, яким були заподіяні ушкодження потерпілому, знаходяться на деякій відстані від трупа, то його огляд проводиться в момент, який визначений прийнятою слідчим послідовністю огляду об'єктів на місці події. Коли знаряддя заподіяння смерті механічно сполучене з трупом, воно оглядається до зняття і огляду одягу трупу, для того щоб стан знаряддя не був порушений.

4. *Ложе трупа*. Після огляду зовнішнього стану одягу, фіксації положення і пози трупа слід оглянути ложе трупа. З цією метою труп потрібно підняти і віднести убік, не волочачи і не перевертаючи його, щоб залишити без змін місцезнаходження предметів, які розташовані під трупом.

5. *Одяг, що знаходиться на трупі*. Огляд одягу супроводжується роздяганням трупа. Кожна річ оглядається окремо і у сукупності з іншими предметами одягу. При огляді одягу з'ясовується: чи відповідає вона розмірам трупа, чи всі предмети одягу знаходяться на трупі; які предмети знаходяться в одязі трупа; які на ньому є плями (розмір і розташування плям, ступінь просоченості тканини, колір плям); які пошкодження є на одязі (характер пошкоджень, їх розмір, форма, місце і взаєморозташування); чи є на одязі мітки; запах одягу.

6. *Тіло трупа і пошкодження на ньому*. Тіло трупа оглядається за частинами в найбільш доцільній послідовності. Встановлюється характер, ступінь і локалізація трупних пошкоджень. Походження пошкоджень визначається лише при судово-медичному дослідженні трупа.

7. *Предмети, що виявлені в одязі трупа*, можуть бути оглянуті як у процесі огляду одягу, так і після нього.

Мал. 4 Фотозйомка трупа

Труп, особа, якого не встановлена, після закінчення огляду обов'язково дактилоскопіюється і фотографується за правилами сигналетичної зйомки.

ДОПИТ

2.1. Тактичні прийоми подолання бар'єрів спілкування в тактиці допиту

Показання свідків, потерпілих та підозрюваних можуть бути отримані в результаті їхнього допиту.

Допит є процесуальною дією, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами процес отримання та фіксації слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом показань підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, експертів відомостей щодо відомих допитуваним обставин, що мають значення для цього кримінального провадження.

Тактичні особливості проведення допиту обумовлені процесуальними нормами, закріпленими у статтях 9597, 103-108, 223-227, 232, 333, 336, 351-354, 356 КПК України.

Під час допиту слідчому доцільно не лише фіксувати свідчення допитуваної особи, але й бути активним ініціатором спілкування, тримати під контролем хід і результати даної вербальної слідчої (розшукової) дії, аналізувати і оцінювати отриману інформацію, виявляти та усувати упущення, неточності, протиріччя у свідченнях тощо.

Необхідною передумовою отримання показань є психологічний контакт, встановлення якого у ході спілкування визначається обоюдною готовністю слідчого і допитуваного сприймати і розуміти одне одного та обмінюватись інформацією.

До основних чинників, що впливають на встановлення та підтримання психологічного контакту відносяться ***бар'єри спілкування, як неадекватна модель сприйняття особою проблемної ситуації та неадекватно сформована установка (мотив) відносно себе та своїх можливостей.***

До формування бар'єрів спілкування призводять такі особливості сприйняття та оцінки однією людиною іншої, як належність до певної соціальної, вікової, професійної, статевої групи, наявність стереотипів, рівня індивідуальної культури спілкування, сформованість особистості (ступінь цілісності психічних процесів (відчуття, сприйняття, мислення, пам'ять, ін.), психічних станів (бадьорість, пасивність, настрої тощо), психічних властивостей особистості (характер, темперамент, ін.)).

1. При першому контакті може виникнути ***естетичний*** бар'єр, адже перш за все враження про людину складається за її зовнішнім виглядом, манерою

поведінки, стилем одягу, зовнішньою привабливістю тощо. На позитивне сприйняття й оцінку людини також впливають особливості сприйняття тих чи інших елементів зовнішності.

Обрані слідчим місце та обстановка допиту безумовно буде впливати й на оцінку допитуваним зовнішнього обліку слідчого. Звичайно, що зріст, колір очей і волосся, риси обличчя тощо більшість слідчих змінювати не може, але контролювати вираз очей і обличчя, слідкувати за статурою, чистотою та акуратністю власного одягу й кабінету цілком йому по силах, що дозволить уникнути виникненню естетичного бар'єру спілкування.

2. Другий бар'єр, що може виникнути при спілкуванні, – *інтелектуальний*, бо хоча «зустрічають по одягу, але проводжають за розумом». Факторами, які впливають на виникнення інтелектуального бар'єру є тип інтелекту, швидкість інтелектуальних процесів осіб, що спілкуються, і швидкість їх розмови. Розглянемо їх докладніше:

- у психологічній літературі визначені такі типи інтелекту: *вербальний (теоретичний)* – здатність оперувати словами, символами, числами, ідеями, логічними доводами; *механічний (практичний)* – здатність сприймати й розуміти зв'язки фізичних сил та елементів у практичних ситуаціях, швидко засвоювати принципи машинних операцій; *соціальний (емоціональний)* – здатність розуміти стани інших людей і передбачувати розвиток будь-яких соціальних ситуацій.

За родом своєї діяльності слідчий постійно контактує з великою кількістю людей, більшість з яких йому незнайомі раніше. Саме тому ефективність спілкування слідчого з допитуваним залежатиме, у тому числі, й від уміння слідчого розуміти потреби й індивідуальні особливості допитуваного, обирати найбільш дієві форми спілкування з ним у міжособистісних ситуаціях тощо.

- виникнення інтелектуального бар'єра може бути обумовлене й різною швидкістю інтелектуальних процесів у осіб, що спілкуються. Тому слідчому доцільно бути терплячим і враховувати, що деякі люди мислять повільно і, відповідно, потребують значно більшого часу на вирішення завдань (обдумування питань), сформульованих слідчим.

З урахуванням ситуації допиту зазначена обставина може бути використана слідчим і з протилежною метою – прискорення темпу допиту дезорієнтує допитуваного, не дає йому можливості сконцентруватись на правдоподібному викладенні неправдивих свідчень, що дозволяє слідчому вчасно викрити чи запобігти неправді.

- бар'єр взаєморозуміння може виникнути, *по перше*, за умови вимовляння більше 2,5 слів за секунду співбесіднику, який розмовляє повільно,

або, *по-друге*, при занадто уповільненій промові, адресованій співбесіднику, який висловлюється у достатньо швидкому темпі.

Визначене дозволяє **рекомендувати слідчому напрацьовувати та зазвичай використовувати рівномірний середній темп розмови**. Водночас, з метою психологічного впливу на допитуваного вважаємо можливим використання слідчим у відповідній ситуації допиту прискореного чи(і) уповільненого темпів мовлення (тактичний прийом зміни темпу допиту).

3. При спілкуванні слідчого з допитуваним, навіть за умови подолання естетичного та інтелектуального, може виникнути **мотиваційний бар'єр** – коли допитуваного не зацікавили доводи слідчого як такі, що не стосуються його особистісних потреб, не викликають мотиву розуміти. Подолання зазначеного бар'єру спілкування можливе за умови ретельної підготовки слідчого до допиту.

Зокрема, важливою є необхідність повного вивчення демографічних, соматичних, психологічних, соціальних та інших даних про особу допитуваного, врахування особливостей його психічного стану.

Водночас, не лише відсутність мотивації, але й її надмір може перешкоджати взаєморозумінню. Так, підвищення сили мотивації (бажання бути зрозумілим іншими, як найліпше розповісти все відоме, викласти своє алібі тощо) спочатку сприятиме росту ефективності допиту. Але подальше зростання рівня мотивації викликає неконтрольоване хвилювання, плутанину думок, незрозуміле мовлення та, як наслідок, неминуче призводить до спаду ефективності допиту. У такій ситуації доцільно використовувати прийоми відволікання уваги (вияснити інші обставини) та бесіди на нейтральні, відволікаючі теми.

4. Проблема подолання наступного бар'єру у взаєморозумінні – **морального** – є найбільш складною для вирішення. У більшості випадків свої аморальні установки та непорядні вчинки особа обґрунтовує, наприклад, принциповою позицією, або постійно виправдовує себе з посиланням на зовнішні обставини, слабкості, помилки, заздрість оточуючих, або використовує прийом обеззброюючого визнання у підлості тощо.

Викриття слідчим неправди неминуче призведе до конфліктної ситуації допиту, у зв'язку з чим спочатку слід допустити повне викладення допитуваним своєї версії, після чого пред'явити докази, поступово виокремлюючи зміст від форми, переконуючи допитуваного дати повні, достовірні показання, відмовитись від зайнятої позиції відмови від дачі показань тощо.

У психологічній літературі доведено, що переконання матиме більший успіх у ситуації, коли під час звернення висловлена його причина, при чому її

важливість чи обґрунтованість не мають значення, достатньо аби у реченні містилась вказівка «тому що». Виходячи із наукових розробок психологів, підвищенню ефективності прийому переконання сприятиме, наприклад, така форма його викладення слідчим, як, наприклад, – «Треба розповісти все, що Вам відомо, **тому що** ця інформація важлива для встановлення всіх обставин події».

5. З особливим емоційним станом психологи пов'язують виникнення наступного бар'єру спілкування – *емоційного*.

За даними психологів, неприємні емоції (гнів, озлобленість) послаблюють здатність сприймати й правильно оцінювати навіть достатньо значимі і ґрунтовні аргументи, а крайня ступінь позитивних емоцій (так звана ейфорія) знижує критичність особи.

У зв'язку з цим перед слідчим постає завдання застосовувати відповідні засоби тактико-психологічного впливу з метою нейтралізації чи корекції негативного емоційного стану допитуваного та ейфорії позитивних емоцій. Слідчому також доцільно критично осмислювати все, що виказане допитуваним під дією негативних емоцій, виокремлюючи справжні цінності від ситуативних коливань настрою, та контролювати власні емоції.

2.2. Тактичні прийоми та комбінації допиту в безконфліктній ситуації

Безконфліктним є допит особи, яка бажає вступити у спілкування і дати правдиві свідчення.

Основними тактичними завданнями в цій ситуації є:

- зберегти безконфліктність;
- встановити та зафіксувати показання у повному обсязі обізнаності допитуваної особи, створивши, за необхідності, належні умови для активізації її пам'яті;
- максимально деталізувати показання допитуваного щодо предмету допиту та умов сприйняття і формування показань з метою організації перевірки їх достовірності, щоб кожна обставина була підтверджена або спростована іншими доказами.

В умовах безконфліктного допиту можуть бути використані такі тактико-психологічні прийоми:

- використання можливостей вільної розповіді;
- деталізація показань, їх співставлення з іншими встановленими слідством доказами;

- постановка конкретизуючих (уточнюючих) та нагадувальних питань;
- уточнення змісту повідомленої інформації з метою переконатись у адекватному розумінні допитуваним її значення;
- використання речових та письмових доказів;
- використання зображувальних можливостей допитуваних;
- прийоми асоціацій за суміжністю чи контрастом;
- виявлення, які образи, спогади, враження виникали у допитуваного при сприйнятті події чи окремих її елементів;
- допит на місці події;
- використання консультативної допомоги психолога.

Водночас, можуть виникнути певні труднощі, подолання яких вимагає від слідчого корегування тактичної лінії допиту:

1. Допитуваний не завжди чітко усвідомлює, які факти цікавлять слідчого. У цій ситуації його слід зорієнтувати відносно кола обставин, що підлягають з'ясуванню, та про які йому слід розповісти. Слідчому бажано ставити короткі і зрозумілі допитуваному питання, чітко оформлювати передачу інформації у цих питаннях, уникаючи її перевантаження спеціальними термінами тощо.

2. Допитуваний забув (не пам'ятає) ті чи інші обставини. Зазначена ситуація вимагає застосування слідчим широкого кола тактичних прийомів активізації показань. Зокрема, постановку нагадувальних питань, активізації різного роду асоціацій (за суміжністю, за подібністю, за контрастом, ін.), пред'явлення речових та оголошення письмових доказів, допит на місці події тощо.

3. Допитуваний перебільшує деякі факти. Така ситуація може скластися при допиті потерпілого або свідка, які під впливом страху, болю, тривоги, своїх психологічних особливостей тощо перебільшує деякі обставини (кількість злочинців, завданих ними ударів, використаних знарядь, тривалість нападу, кількість і вартість викраденого і т. ін.). У даній ситуації за наявності ознак перебільшення рекомендується максимально деталізувати показання, а також ставити контрольні запитання для виявлення схильності особи до фантазії.

4. Допитуваний не сприйняв чи не запам'ятав тих чи інших обставин (через несприятливі умови, незадовільний стан здоров'я, ін.), але намагається «допомогти» і дати «правильні» свідчення. Бажання свідка «догодити», «прислужити», «піддакнути» слідчому, заповнити прогалини у власній компетенції чи обов'язі сприйнятої інформації вигадкуваннями чи фантазіями може стати причиною слідчої і судової помилки. Тому у зазначеній ситуації задавати

питання слід у такій формі, щоб допитуваний не міг здогадатися про їх оцінку і мету та мінімізувати у питаннях обсяг інформації, по якій допитуваний міг би зорієнтуватись щодо стану розслідування. Крім того, необхідно встановити умови сприйняття, стан органів відчуття допитуваного, здатність давати правильну оцінку тим чи іншим фактам тощо.

Невід'ємним атрибутом спілкування під час допиту в безконфліктній ситуації є психологічний вплив на допитуваного.

Його сутність полягає у передачі інформації допитуваному з метою з'ясування його поінформованості, яка визначається характером реагування на повідомлену інформацію.

Неправомірним є примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство, у тому числі, поєднаних із застосуванням насильства або із знуцанням над особою (ст. 373 КК України).

До комплексу тактичних прийомів правомірного, допустимого і адекватного психологічного впливу на допитуваного слід віднести:

1) прийоми емоційного впливу (збудження пригніченого чи заспокоєння збудженого емоційного стану допитуваного, нейтралізація депресії, усунення таких негативних проявів, як ненависть, зло, відчай, створення напруги, емоційна забарвленість питань і допиту в цілому тощо);

2) звернення до соціально позитивних рольових позицій допитуваного (автолюбитель, рибалка, знавець механізмів і т.д.);

3) використання певною мірою некоректних, з точки зору психології, прийомів. Насамперед, порушення дистанції спілкування (тобто зближення її менш ніж на 45-50 см чи, навпаки, віддалення більш, ніж на 120-150 см); порушення симетричності у позиціях (допитуваний сидить, а слідчий встає, продовжуючи допитувати); демонстрація позиції суворого суперництва, домінантності (встати за спиною допитуваної особи, яка втрачає можливість контролювати поведінку слідчого, «ховати» руки за спиною чи у кишенях), сумнівів у показаннях допитуваного (не дивитись йому в очі, перехрещувати ноги чи руки, тримати їх у «замку» тощо);

4) повідомлення інформації, яка не має прямого відношення до розслідуваної події (так званої «інформації до роздумів», що може стосуватись окремих фактів з біографії допитуваного чи інших осіб, подій в країні, регіоні і т. ін.);

5) раптовість – неочікувана постановка запитання, не пов'язаного із попередніми, на яке він повинен дати негайну відповідь;

б) інерція – бесіда на другорядну, нейтральну чи іншу, не пов'язану із предметом допиту тему, під час якої слідчий, обравши відповідний момент та не змінюючи ритму бесіди, її тону, не виділяючи а ні голосом, а ні інтонацією, задає питання із області, що цікавить слідство;

7) поєднання форсованого та уповільненого темпів допиту – прийом, який полягає у постановці малозначних питань в уповільненому темпі (допитуваний розслаблюється, втрачає пильність) з наступним різким збільшенням темпу допиту при з'ясуванні важливих питань (допитуваний не може вчасно зібратись, ретельно продумати варіанти відповідей, зосередити свою увагу на викладенні деталей, які маскують неправдиві свідчення).

Система тактичних прийомів, спрямованих на встановлення та підтримання комунікативного і психологічного контакту з допитуваним:

- повідомлення про ціль, порядок проведення допиту, осіб, що приймають у ньому участь;
- прояв слідчим підкреслено чуйного, уважного, поважливого, спокійного й врівноваженого відношення до допитуваного;
- бесіди на другорядні, нейтральні для допитуваного теми (теми, які не стосуються предмету допиту – образ життя, захоплення, зв'язки, інтереси допитуваного, ін.);
- на початку допиту в тактовній формі попередження та роз'яснення допитуваним доцільності можливих уточнень, доповнень, перевірки окремих деталей їх показань;
- використання чи(і) уточнення даних про особистість допитуваного, отриманих при криміналістичному вивченні його особистості;
- позитивна оцінка окремих якостей допитуваного;
- усунення естетичного, інтелектуального, мотиваційного, морального чи емоційного бар'єрів спілкування;
- спостереження за невербальними проявами (мімікою, жестами, поведінкою) допитуваного;
- оперативне корегування слідчим власної діяльності, особливо змісту заданих питань, тональності їх висловлення, реплік, коментарів, оцінок та інтонацій;
- пропозиція допомоги психолога з метою адаптації до ситуації допиту.

Залежно від процесуального статусу допитуваного при допиті також застосовуються:

1) при допиті потерпілого чи свідка – переконання про нерозголошення відомостей щодо обставин вчинення злочину; про необхідність сприяти розслідуванню своїми правдивими показаннями (у тому числі роз'яснення, що неправдиві показання можуть призвести до уникнення винним кримінальної відповідальності); про невідворотність покарання винних осіб; про забезпечення безпеки себе, близьких родичів та членів сім'ї, майна та житла у разі необхідності;

2) при допиті підозрюваного – повідомлення про можливість відмовитись давати показання або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63 Конституції України); роз'яснення значення з'явлення із зізнанням, щирого каяття або активного сприяння розслідуванню злочину для пом'якшення покарання (ст. 66 КК України) та дійового каяття і примирення з потерпілим для звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45, 46 КК України); переконання у повноті та неупередженості розслідування тощо.

Окрім цього, з метою встановлення психологічного контакту з допитуваним слідчому недоцільно:

- негативно оцінювати окремі якості допитуваного, вживати висловлювання, що принижують його особистість, наприклад: «Ви кажете дурниці, неправду...»;
- ігнорувати показання допитуваного, відверто нехтувати його думкою;
- намагатись досягти порозуміння лише тих проблем, що цікавлять слідчого;
- задавати питання за питанням, не пояснюючи допитуваній особі важливість та доцільність (насамперед, саме для неї) відповідей на них;
- робити такі зауваження про хід бесіди, як «Ви дещо відволіклись від теми...»;
- супроводити показання висловлюваннями «так-так», «ну-ну», «далі» тощо.

Сприятимуть взаєморозумінню з допитуваним врахування таких індивідуальних особливостей особистості допитуваного: віку, спеціальності, інтелекту, життєвого досвіду, врівноваженості, типу темпераменту.

1. **При допиті осіб із сильним, неврівноваженим та рухливим типом нервової діяльності (холериків) слід враховувати переважання процесів збудження над гальмуванням. У зв'язку з чим не слід використовувати ті прийоми емоційного впливу, що можуть призвести до виникнення**

гіпертрофованих збуджених реакцій допитуваного (гніву, ображеності, роздратованості тощо).

Разом з тим слід відмітити прямолінійність і нестриманість холериків, що ускладнює приховання ними своїх дійсних намірів, думок, відчуттів.

Холериків доцільно закликати бути уважними та зосередженими. Холерики непокірливі, норовисті, сперечливі – їх не слід «заганяти у глухий кут», бажано залишати шляхи для відходу. Холерики сварливі – слідчому не слід реагувати на можливі з їхнього боку словесні чи поведінкові провокації конфлікту. Навпаки, допит холериків вимагає від слідчого дистанціювання від зовнішніх подразників та концентрації над суттю питань, що з'ясовуються.

2. **При допиті** осіб із сильним, врівноваженим та рухливим типом нервової діяльності (**сангвініків**) темп, ритм і напруженість бесіди можуть бути достатньо високими, окремі стадії допиту можуть бути скорочені до необхідного мінімуму, а перехід від однієї теми до іншої може відбуватись без попередньої підготовки.

Слідчому слід враховувати, що сангвініки з легкістю зближуються з новими людьми та пристосовуються до нової обстановки, здатні стримувати свої відчуття та мимовільні реакції. При їх допиті слід проявляти надзвичайну ретельність у з'ясуванні даних, що цікавлять слідство.

3. **При допиті** осіб, які відносяться до сильного, врівноваженого, інертного типу (**флегматиків**) слід враховувати такі їх динамічні характеристики, як млявість у поєднанні із силою нервових процесів (у таких людей достатньо тривалий період адаптації – «втягування»). У зв'язку з чим динаміку допиту флегматика характеризують більш тривалі ввідна стадія і стадія контакту, порівняно повільний темп та ритм бесіди.

Флегматика не слід квапити із відповіддю на поставлене питання чи вимагати негайної відповіді. Слідчий повинен бути готовий, що допитуваному флегматичного типу темпераменту потрібен певний час на обдумування та не дратуватись через це.

4. **При допиті** осіб із слабким типом нервової діяльності (**меланхоліки**) також вимагають особливого підходу. Їх реакцією на різні життєві складнощі (у тому числі і допит) є, як правило, захисне надмірне гальмування, що характеризується станом в'ялості й апатії (наприклад, у відповідь на достатньо напружений, високий ритм допиту).

Високий ступень тривожності меланхоліків дозволяє з легкістю їх налякати, викликати у них негативні чи позитивні емоції. Зазначене вимагає від слідчого виключної чутливості та упередженості у спілкуванні із меланхоліком,

щоб допомогти йому побороти замкненість, підозрілість, невпевненість у собі та напруженість.

Особливості допиту окремих категорій осіб залежно від їх процесуального статусу:

1. **При допиті потерпілих** слідчому доцільно виразити йому співчуття, допомогти порадою, бути уважним та об'єктивним щодо показань, клопотань, просьб потерпілого, повідомити номер свого службового телефону для термінового виклику у випадку необхідності, а також номери чи адреси кризових центрів, у яких йому можуть надати юридичну, психологічну, іншу допомогу.

Водночас, при допиті потерпілого не слід грубо засуджувати його поведінку (типу «сам винний»), без необхідності обговорювати чи оголошувати дані про особисте життя, акцентувати увагу на обставинах, що пом'якшують відповідальність підозрюваного.

2. **При допиті свідків (особливо, очевидців)** доцільним є переконання в необхідності надання органам розслідування допомоги своїми показаннями, стимуляція інтересу спілкуватись зі слідчим і дати показання, роз'яснення права одержувати відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування, згідно ст. 121 КПК України.

3. **Допит підозрюваних** вимагає завчасного з'ясування мотивів можливої відмови від дачі показань, нейтралізація чи усунення можливих причин їх виникнення, роз'яснення допитуваному суті його процесуального стану, демонстрації перспектив ситуації, що склалася, тощо.

Тактичні і психологічні прийоми активного вислуховування:

1) проговорювати, повторювати висловлювання допитуваного, починаючи, наприклад, із вступних фраз: «Іншими словами, ви вважаєте...» чи «Як я Вас зрозумів...»;

2) відтворювати показання допитуваного у скороченому вигляді, коротко формулюючи суттєві обставини викладеного;

3) розвивати показання допитуваного, виводячи із них логічні наслідки;

4) використовувати ті еталони невербальної поведінки, які демонструють установку слідчого на співробітництво, довіру, рівнозначність, повагу до допитуваного. Наприклад: періодичний, непрямий контакт очима; відкриті долоні чи(і) нахилення голови у бік допитуваного; симетричне, на оптимальній дистанції розташування навпроти нього тощо.

У безконфліктній ситуації допиту слідчий задає питання допитуваному після вільного викладення ним своїх показань. Вказані питання можуть бути

спрямовані на актуалізацію в пам'яті забутого, на деталізацію, уточнення чи перевірку певних обставин, зокрема:

1) основні (коли вільна розповідь має прогалини щодо окремих важливих обставин, наприклад, «Яким чином був одягнений чоловік?», «Якого кольору був автомобіль?»);

2) конкретизуючі чи уточнюючі (коли у вільній розповіді про важливі обставини було згадано в загальній чи неоднозначній формі, наприклад, «Ви сказали, що злодіїв було кілька. Скільки все ж таки їх було?»);

3) нагадувальні (коли допитуваний забув окремі факти чи обставини, наприклад, «Ви сказали, що злочинець був схожий на відомого актора, прізвище якого Ви забули. В яких фільмах і які ролі грав цей актор?»).

При допиті осіб, які забули чи добросовісно помиляються щодо обставин події, зазначені питання можуть ставитись у такій послідовності, як «від причини до наслідків», але можливою є і постановка питань у зворотному порядку – від наслідків до причин – коли спочатку встановлюються обставини, які мали місце, і лише згодом – їх причини.

При формулюванні та постановці питань слід дотримуватись таких вимог:

1. Питання повинні стосуватись якоїсь однієї обставини, бути конкретними, лаконічними та не допускати двозначного тлумачення.

2. Їх слід складати з використанням тих виразів, що зрозумілі допитуваній особі з огляду на її вік, рівень розвитку та освіти.

3. Перевагу слід надавати питанням «відкритого» типу, тобто тим, які пробуджують у допитуваного ініціативу і самостійність мислення, не передбачають однозначної відповіді.

4. Слід завчасно продумати послідовність вияснення питань, щоб одне логічно витікало з другого, а весь допит мав ясну логічну структуру.

5. Задавати питання слід у такій формі, щоб допитуваний не міг здогадатися про його оцінку і мету та, водночас, чітко і ясно, щоб допитуваний зміг їх зрозуміти та правильно на них відповісти.

6. Забороняється задавати навідні питання.

7. Тактично грамотним є уникнення передбачуваних допитуваним питань, на які він міг завчасно підготувати та продумати відповідь.

8. При допиті малолітніх потерпілих питання доцільно ставити таким чином, щоб зайвий раз не фіксувати їх свідомість на обставинах вчиненого насильницького злочину, але в цілому підводити до викладення найважливіших відомостей.

2.3. Особливості розпізнавання невербальних ознак неправди

В якості засобів спілкування психологи виділяють різноманітні знакові системи: мову, оптико-кінетичну систему знаків (жести, міміка, пантоміміка), пара- і екстралінгвістичні системи (інтонація, немовні вкраплення в мову), просторово-часові системи організації спілкування та «контакт очима».

Саме в залежності від засобів спілкування розрізняють наступні його види: 1) вербальне, що здійснюється за допомогою мовних засобів, які сприймаються на слух; і 2) невербальне, що здійснюється за допомогою інших несловесних знакових систем (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, немовні вкраплення в мову, рухи тіла тощо).

Джерелами невербальної інформації слід вважати:

- усну мову учасника кримінального процесу, зокрема, такі його індивідуальні особливості, як висота голосу, діапазон звукових частот, резонанс, темп і контроль мови, її інтенсивність, наявність пауз тощо;
- обличчя (почервоніння чи збліднення, пітливість, рухи м'язів обличчя, гримаси тощо);
- очі (певне інформативне значення матимуть зменшення чи розширення зіниць, закривання очей, їх підведення у певному напрямку при відповіді на питання та ін.);
- руки та інші частини тіла, зокрема, жести, тремтіння рук, прагнення їх «сховати», проступання поту на частинах тіла тощо;
- дії, поведінка, рухи тіла допитуваного як інформативний прояв його стану та реакцій;
- одяг (його вигляд, стан, наявність/відсутність певного стилю) та супутні речі (браслети, ланцюжки, сумки, документи, ін.).

Неправдою є навмисне введення в оману іншої людини шляхом умовчання (приховування правди), заперечування (ствердження: «я нічого не знаю») і спотворення (повідомлення частково неправдивої інформації або неправди, що цілком складається з вимислу).

Допитуваний, що дає неправдиві свідчення, прагне переконати слідчого в своїй правдивості та вимушений з одного боку пригнічувати свої істинні почуття, а з іншого – демонструвати почуття, яких насправді не відчуває.

При повідомленні неправдивої інформації допитуваний вимушений одночасно думати про те, наскільки вона правдоподібна і яким чином він виглядає зі сторони. В результаті цього в його психіці виникає конфлікт, що

обумовлює **появу певних невербальних проявів**, так званих моторно-поведінкових показників, що супроводжують суб'єктивні емоційні переживання даної особи.

Міміка, пантоміміка, жестикуляція та інші зовнішні прояви безперервних психологічних процесів, які відбуваються у допитуваного, дозволяють слідчому діагностувати його психічний стан.

1) **Схрещені** на грудній клітині **руки**, стиснуті у кулак пальці, схрещені ноги, приховування долонь свідчать про емоційну напруженість особи, її підсвідоме «закриття» від спілкування.

2) Сигналами тривоги є з'явлення тремору – **тремтіння в кінцівках**, повіках, стукання рукою по столу чи ногою по підлозі.

3) Жести допитуваного, пов'язані з **дотиком рук до обличчя**, свідчать про підсвідому спробу закрити від неправди рот, очі або вуха руками.

4) Проявом сторожкості в ході бесіди навіть на нейтральні теми є **пильний погляд** допитуваного, примруження, морщення лоба перед відповіддю.

5) Додання обличчю **вираження проникливості** свідчить про бажання допитуваного вгадати напрямок бесіди, ступінь поінформованості слідчого про події злочину тощо.

6) **Уникнення прямих поглядів**, погляд збоку кутами очей можна вважати проявом скритності, неправдивості повідомленої інформації.

7) Про нервовість свідчитимуть **активна рухливість рук**, у першу чергу зап'ястків і пальців, а також часте покахикування, прочищення горла, прискорене моргання, покусання губ або нігтів.

8) Слідчому доцільно звернути увагу й на **неприродну веселість**, усмішливість допитуваного, демонстрацію ним надмірного дружелюбства, коли обстановка допиту не розташовує до цього.

9) **Розв'язність, примітивна безцеремонність** (безтурботно відкрита посадка, ноги або стегна широко розставлені) можуть свідчити про нервовість допитуваного, можливу провокацію відкритого конфлікту тощо.

10) В цілому людина, що говорить неправду, припускається в своїй промові **більше помилок**, частіше усміхається, рідше киває головою, менше жестикулює, дає короткі відповіді на запитання, рідше направляє погляд на слухаючого і в цілому є більш скутою і тихою.

Оскільки у процесі спілкування невербальні прояви виконують допоміжну функцію стосовно вербальних засобів слідчому необхідно спостерігати за невербальними засобами комунікації допитуваного і правильно розпізнавати їх значення, оцінюючи їх тільки у комплексі із вербальними, порівнюючи

відповідність інформації, висловленої словами, супроводжуваним її рухам, жестам, міміці, паузам тощо.

Ознаки неправди в показаннях допитуваного свідчатимуть про конфліктний характер допиту та доцільність обрання відповідних цій ситуації тактичних прийомів і комбінацій.

2.4. Тактичні прийоми та комбінації допиту в конфліктній ситуації

Конфліктний характер допиту може бути обумовлений:

- відмовою допитуваного від дачі показань;
- дачею завідомо неправдивих показань;
- зміною раніше даних показань чи відмовою від них.

Основними тактичними завданнями у конфліктній ситуації допиту є подолання конфлікту з допитуваною особою, зміна конфліктного характеру допиту на безконфліктний та перехід до діалогу між допитуючим і допитуваним.

Основні прийоми подолання конфлікту вимагають:

- уважно спостерігати за поведінкою і станом допитуваного;
- стійко та спокійно сприймати будь-які його напади;
- контролювати емоції допитуваного;
- контролювати власні емоції та блокувати внутрішнє бажання перейти у тотальний наступ з метою отримати перемогу за будь-яку ціну;
- застосовувати прийоми встановлення довіри, психологічного контакту, активного вислуховування; тримати ініціативу спілкування;
- спростовувати аргументи в іншій послідовності, ніж викладені допитуваною особою, починаючи з незначних по силі контраргументів;
- лишати допитуваному шляхи до «відступу».

При конфліктному характері допиту питання можуть бути поставлені у такій послідовності:

1) **від загального до окремого.** Основою цього прийому є метод дедукції. Допитуваний не може визначити, якою інформацією володіє слідчий і на підставі цього обрати тактику своєї поведінки. Прийом постановки питань від загального до окремого має місце при допиті підозрюваного, коли на початку допиту слідчий задає загальні питання щодо причин затримання у такій формі, щоб допитуваний завчасно не здогадався про обсяг доказів, відомих слідству;

2) **у порядку зростання їх значимості.** Спочатку слідчий з'ясовує факти про події чи окремі їх обставини, що не мають особливого значення для допитуваного та, до того ж, є незначними або достовірно встановленими, після чого задає питання про більш значимі й вагомні події. Прийом розрахований на постійну передачу інформації допитуваному та його підготовку до дачі правильної відповіді на основне питання, що цікавить слідство. Він може з успіхом бути застосований при допиті осіб, які дають завідомо неправдиві показання;

3) **у розрахунку на фактор раптовості.** Полягає у поєднанні із прийомом від загального до окремого, коли спочатку докладно у логічній послідовності з'ясовуються всі основні питання, кожне з яких логічно витікає із попереднього. Після чого слідчий навмисно переходить через кілька логічних сходинок, видаливши всі середні ланки серії висновків, та повідомляє лише перший і останній висновки. Подібне повідомлення є достатньо впливовим на допитуваного та унеможлиблює вигадання неправдивих пояснень щодо наявних у слідства доказів;

4) **по окремих обставинах чи окремо про обставини,** які мали місце у передкримінальній, кримінальній, післякримінальній ситуаціях тощо. Використання зазначеного прийому фрагментарного з'ясування фактів дозволяє виявити неправду при повторному допиті осіб, які дають завідомо неправдиві показання.

Мотивами відмови або ухилення від дачі показань, залежно від процесуального статусу допитуваного, можуть бути небажання співпрацювати з правоохоронними органами, невіра у покарання винних, отримання винагороди, почуття помсти, побоювання за життя і здоров'я своє та своїх близьких у зв'язку з отриманням погроз, небажання розголошувати певні подробиці власного життя, псувати відносини із керівництвом, співчуття до злочинця, прагнення захистити його від покарання у зв'язку з примиренням тощо.

Частіше за все відмова проявляється у непрямій формі, у вигляді ухилень під приводом «не бачив, не чув», «давно було, вже не пам'ятаю», «був п'яний, нічого не пам'ятаю» тощо.

2.4.1. Відмова від дачі показань

У разі відмови від дачі показань перед слідчим постає завдання поступового втягнення особи у спілкування і переконання її у необхідності дати показання, і чому сприятимуть:

- врахування відомості про особистість допитуваного, набуті слідчим при підготовці до допиту;
- звернення до позитивних якостей допитуваного;
- роз'яснення несприятливих наслідків відмови від дачі показань (для потерпілого – уникнення винним відповідальності, можливість повторного вчинення злочину; для свідків – можливе настання кримінальної відповідальності за відмову давати показання; для підозрюваного – неможливість заявити та підтвердити своє алібі, пом'якшити покарання щирим зізнанням тощо);
- встановлення й спростування конкретних причин та умов відмови від дачі показань, за необхідності – вжиття заходів щодо їх усунення;
- встановлення умов сприйняття і демонстрація їх порівняння з фактичними показаннями допитуваної особи;
- використання протиріччя у показаннях окремих учасників процесу.

2.4.2. Допитуваний дає завідомо неправдиві показання.

Основними тактичними завданнями слідчого у даній ситуації є наступні а) визначити, що показання є неправдивими; б) викрити неправдивість показань; в) переконати допитувану особу дати правдиві показання.

В цій ситуації доцільно використовувати тактичний прийом криміналістичного аналізу показань допитуваного, який передбачає:

- загальну оцінку правдоподібності показань за змістом;
- перевірку відповідності окремих стверджень допитуваного між собою;
- співставлення показань із раніше отриманими й достовірно встановленими даними;
- спостереження за поведінкою та іншими невербальними проявами допитуваного (жестами, мімікою, пантомімікою, інтонаціями, немовними вкрапленнями в мову, рухами тіла).

Про неправдивість свідчень допитуваного можуть свідчити:

- 1) показання суперечать іншим даним кримінального провадження;
- 2) наявні внутрішні протиріччя у самих показах;
- 3) збіг у найдрібніших деталях свідчень декількох допитуваних, що може свідчити про домовленість між ними;
- 4) відсутність в показаннях несуттєвих подробиць – ознака, що допитаний не пережив подій, про які розповідає;
- 5) різні пояснення одних і тих самих обставин на різних допитах;

б) наполегливе, неодноразове повторення допитаним яких-небудь тверджень за особистою ініціативою;

7) ухилення від відповіді на прямі запитання слідчого, у тому числі під приводом їх незрозумілості;

8) наявність виразів і категорій, що не відповідають рівню освіти і розвитку допитаного (можуть свідчити про навіювання у боку інших осіб);

9) невідповідність вербальної (словесної) інформації невербальним (несловесним) проявам (жестам, міміці, пантоміміці, інтонації, немовним вкрапленням в мову, рухам тіла допитуваного тощо);

10) приховання фактів, котрі за даними слідчого добре відомі допитуваному.³

Докази, які слідчий планує пред'явити при допиті, попередньо слід ретельно перевірити на предмет їх достовірності та обґрунтованості.

Використання речових та письмових доказів може відбуватись у таких формах:

- згадування про наявні докази в ході допиту;
 - перерахування доказів з вказівкою на джерела їх походження;
- в) оголошення показань інших осіб, висновків експерта, протоколів інших слідчих (розшукових) дій;
- демонстрація матеріалізованої інформації з підкресленням ознак об'єктів, що пред'являються;
 - надання можливості допитуваному особисто ознайомитись із представленими доказами (оглянути, прочитати) з одночасним спостереженням за невербальними проявами допитуваного;
 - роздільне пред'явлення одиничних доказів, пред'явлення комплексу взаємопов'язаних доказів чи всієї наявної у слідчого сукупності доказів;
 - використання науково-технічних засобів з метою акцентуації уваги на особливостях доказів, що пред'являються.

У ситуації, коли слідчий не володіє достатнім обсягом доказів для негайного спростування неправдивих показань та заявленого алібі, слід застосувати такі тактичні прийоми:

1) допущення «легенди» – передбачає надання допитуваному можливості безперешкодно викласти свою версію події, що розслідується;

2) формування «наповненості» показань – підкреслення слідчим таких місць у показаннях допитуваного, які не мають пояснень або залишилися

³ Зазначені ознаки мають орієнтує значення для слідчого, наведений їх перелік не є вичерпним

недостатньо поясненими, з метою викликати у нього намагання негайно заповнити ці «прогалини». Подібне «заповнення» зазвичай відбувається шляхом термінового вигадування, часто з порушенням логіки розвитку події та допущенням інших помилок, що може бути використано слідчим для викриття раніше допущеної «легенди»;

3) деталізація показань про обставини перебування в іншому місці (де і з ким знаходився в момент вчинення злочину; кому говорив про наміри побувати у вказаному місці і кому розповідав про його відвідування; яким способом прибув на вказане місце і залишив його; о котрій годині приїздив на вказане місце і скільки часу там знаходився, які події там в цей час відбувалися, чим займався на вказаному місці, хто із свідків зможе підтвердити перебування у вказаному місці);

4) негайний виклик та допит осіб, про яких згадав допитуваний у заяві про алібі, а також тих осіб, про яких останній не згадував, проте вони знають (або повинні знати), де підозрюваний перебував в момент вчинення злочину;

5) проведення серії повторних допитів особи, яка заявила про алібі з раптовим пред'явленням доказів, починаючи з найбільш вагомих;

б) раптове пред'явлення доказів, починаючи з найбільш вагомого, з роз'ясненням значення кожного з них. Тим самим руйнується система заздалегідь підготовлених допитуваним показань. Не маючи достатньої кількості часу для обмірковування нових неправдивих пояснень, допитуваний або починає говорити правду, або припускає важливі помилки у викладенні своїх показань.

Якщо доказів для викриття неправдивих показань недостатньо, **також використовують прийоми, які дозволяють під час допиту заповнити прогалини**, не даючи здогадатися про них допитуваній особі:

- демонстрація слідчим обізнаності щодо окремих деталей особистого життя допитуваного, мотивів дачі неправдивих показань, ін.;
- викриття дрібних невідповідностей з несуттєвих обставин;
- раптова постановка контрольних питань в ході бесіди на несуттєві, сторонні теми;
- пред'явлення доказів таким чином, щоб допитуваний не зрозумів (не здогадався) про що слідчому відомо напевно, а про що він тільки здогадується;
- «непрямий допит», суть якого полягає у маскуванні головного питання, спрямованого на встановлення обставин, які може знати тільки злочинець, другорядним, яке висувається на перший план і, на перший погляд, є нейтральним. Але відповідь на таке нейтральне питання фактично виявляє злочинну обізнаність особи, яка допитується;

- «психологічний реагент» – використання предметів, які не є речовими доказами, але за ознаками схожі на них, для виявлення психологічної реакції винного в скоєнні злочину. Даний прийом є правомірним за умови такого використання зазначених предметів, що виключає з боку слідчого обманне повідомлення про його доказове значення нібито у зв'язку з виявленням в ході розслідування.

У конфліктній ситуації допиту, обумовленій дачею завідомо неправдивих показань, слідчий може також обирати таку форму допиту, яка отримала умовну назву «питання-відповідь».

Завдяки цьому слідчий зможе задавати допитуваному завчасно сформульовані питання у заздалегідь продуманій послідовності. Така послідовність може бути аналогічною чи протилежною тієї, що використовувалась при первинному допиті, а також може включати з'ясування питань «врозбивку». При отриманні відповіді на кожне окреме питання слідчий задаватиме наступне із серії запланованих і т.д. до повного з'ясування всіх обставин, що цікавлять слідство, інформацією про які володіє допитуваний.

У деяких випадках ефективним є використання прийому переривання допиту:

1) *на кілька хвилин або годин* – а) для з'ясування додаткових обставин, перевірки повідомлених відомостей або імітації такої перевірки у випадку її неможливості або невдачі; б) для надання можливості допитуваному оцінити доводи й докази, пред'явлені слідчим, проконсультуватися із захисником або законним представником;

2) *на кілька днів* – як з метою перевірки повідомлених відомостей, так і з метою повторного деталізованого з'ясування всіх обставин і виявлення протиріч у показаннях, наданих у різні періоди часу.

2.4.3. Допитуваний змінює раніше дані показання чи відмовляється від них

При відмові від показань слідчому рекомендується застосовувати наступні тактичні прийоми:

1) встановлювати найдрібніші деталі скоєння злочину з наступним їх підтвердженням з інших джерел (допитів інших осіб, висновків експерта, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події, ін.);

2) пропонувати допитуваному викласти свої показання власноруч;

3) відтворювати в протоколі допиту слова і словосполучення, характерні для стилю допитуваної особи;

4) пропонувати особі власноруч внести уточнення в протокол щодо тих чи інших обставин;

5) обов'язково використовувати при допиті додаткові засоби фіксації показань (звуко- чи відеозапис).

В ситуації, коли допитуваний змінює раніше дані показання слід використовувати такі тактичні прийоми:

1) пред'являти протоколи попередніх допитів з оголошенням раніше даних допитуваним показань та вимагати пояснень їх зміни;

2) максимально деталізувати і уточнювати показання допитуваного про нові обставини та причини зміни раніше даних показань;

3) пропонувати допитуваному усунути наявні в показаннях суперечності;

4) послідовно підводити до питання, яке необхідно з'ясувати;

5) спростовувати пояснення допитуваного шляхом логічного аналізу наявних протиріч в його показаннях, даних у різні періоди слідства, та протиріч між показаннями допитуваного і показаннями інших осіб, експертними висновками, протоколами інших слідчих (розшукових) дій тощо;

6) пред'являти докази, що спростовують нові, змінені показання допитуваної особи;

7) роз'яснювати сутність і значення пред'явлених і оголошених матеріалів, прямо викривати неправду у показаннях допитуваного, ін.

2.5. Тактичні особливості фіксації допиту

Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість фіксації допиту потерпілого, свідка чи підозрюваного за допомогою **технічних засобів звуко- чи відеозапису**, можливості яких дозволяють слідчому:

- у повному обсязі зафіксувати вербальну та невербальну інформацію, що циркулює при проведенні допиту;

- справити дисциплінуюче враження на допитуваних, які відмовляються від дачі показань, грубо поведуть себе зі слідчим чи іншими учасниками допиту, провокують відкритий конфлікт, висловлюють погрози чи образи на адресу слідчого чи інших учасників слідчої (розшукової) дії);

- визначити ступінь впевненості допитуваного у своїх показаннях;

- викрити неправду допитуваного чи інших осіб, відносно яких отримані показання;

- перевірити дотримання слідчим вимог закону при проведенні допиту;
- виключити у подальшому відмову допитуваного від своїх показань;
- отримати додатковий доказ, який можна пред'явити іншим учасникам процесу з метою їх викриття, зміни конфліктної ситуації допиту на безконфліктну;
- визначити доцільність експертного дослідження аудіо- чи відеозапису ходу допиту.

Рішення про доцільність застосування науково-технічних засобів для додаткової фіксації допиту слідчий приймає ще на його підготовчому етапі. Водночас, за клопотанням учасників допиту застосування технічних засобів фіксування стає обов'язковим (ч. 1 ст. 107 КПК України).

Аудіо-, відео фіксація допиту доцільна у таких ситуаціях:

- 1) допитуваний є пораненим, тяжкохворим і стан його здоров'я не виключає настання смерті;
- 2) допитуваний є неповнолітньою чи малолітньою особою, особливості мовлення яких складні для точного викладення у протоколі допиту;
- 3) у конфліктній ситуації допиту (відмова від дачі показань, дача неправдивих показань, зміна раніше даних показань (наприклад, потерпілих від злочинів, вчинених родичами, членами сім'ї; підозрюваних у вчиненні злочину у складі групи; свідків, яких пов'язують родинні, сусідські, трудові відносини із потерпілим чи підозрюваним тощо));
- 4) при допиті осіб за участю перекладача чи особи, яка розуміє мову німих або глухих, а також при допиті осіб, які з'явилися із зізнанням, симулюють розлад психіки або відносно яких є відомості щодо їх психічної неповноцінності;
- 5) за необхідності отримати зразки голосу та мовлення осіб, які відмовились від їх надання для порівняльного дослідження;
- 6) при розслідуванні злочинів у складі слідчо-оперативної групи;
- 7) при допиті осіб, яких після допиту тактично недоцільно залучати до участі у окремих слідчих (розшукових) діях, але матеріали з показаннями яких планується пред'явити іншим учасникам судочинства (ч. 9 ст. 224 КПК України), ін.

Підготовка технічних засобів фіксації (звуко- чи відеозаписуючої техніки) проводиться завчасно з метою отримання якісних фонограм чи відеозаписів допитів. У зв'язку з чим доцільно використовувати допомогу відповідних спеціалістів, яка полягатиме в наступному:

- 1) у виборі приміщення, де проводитиметься допит із використанням звуко-, чи відеозапису (у приміщенні має бути достатня кількість освітлювальних приладів, а саме приміщення має бути невеликим за розмірами та має мати добрі

акустичні характеристики (стіни мають бути заповнені меблями, полицями з книжками тощо) й бути ізольованим від зовнішніх шумів (вікна не повинні виходити на вулицю з інтенсивним рухом);

2) у підборі та підготовці звуко- чи відеозаписуючої апаратури та її розташуванні по відношенню до об'єкта зйомки (перед початком слідчої (розшукової) дії слід провести спробний запис у приміщенні, обраному для її проведення, під час якого завчасно визначити влучний ракурс відео зйомки, переконатися у оптимальному розташуванні мікрофона щодо місця, де буде знаходитись допитуваний, щоб домогтися найбільш якісного і чіткого відображення об'єкта та звучання записаної мови.

На ввідному етапі робочої стадії допиту слідчий в порядку ч. 2 ст. 107 КПК України зобов'язаний попередити допитуваного про застосування звуко- чи відеозапису під час допиту.

Зазначене попередження заноситься до відповідного протоколу й засвідчується підписом допитуваного та інших учасників. У протоколі також мають бути відображені технічні умови застосування науково-технічних засобів:

- вид апаратури (цифрова чи аналогова), її марка та модель;
- наявність виносного мікрофона, додаткового освітлювача тощо;
- швидкість запису;
- тип, характеристики і ознаки носія інформації;
- спосіб його упакування та факт приєднання до протоколу;
- заяви з приводу здійснення запису з боку учасників допиту тощо.

У самому звуко- чи відеозаписі повинні бути відображені:

- місце і дата здійснення запису, вид слідчої (розшукової) дії; посада і прізвище особи, що її проводить, та прізвища осіб, які беруть участь у її проведенні, а також інші дані залежно від особливостей допиту (первинний чи додатковий допит тощо); роз'яснення прав і обов'язків учасникам та присутнім;
- зміст проведеної слідчої (розшукової) дії, час її початку, закінчення, а також час та причина перерв у допиті (згідно вимог ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226 КПК України) чи у записі (щоб замінити носій інформації, виїхати для допиту на місце події тощо);
- всі істотні для кримінального провадження обставини, встановлені при виконанні даної слідчої (розшукової) дії.

Процес допиту фіксується за допомогою науково-технічних засобів звуко- чи відеозапису у повному обсязі. Запис частини слідчої (розшукової) дії або спеціальний її повтор не допускається.

При фіксації допиту за допомогою технічних засобів текст показань, отриманих при допиті, може не вноситись до протоколу допиту за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому (ч. 2 ст. 104 КПК України).

Доцільним є залучення спеціаліста для допомоги слідчому в здійсненні звуко- чи відеозапису допиту. Так, спеціаліст зможе контролювати рівень запису залежно від голосності мови допитуваного, направити об'єктив камери на допитуваного з метою зйомки крупним планом тощо.

Разом з тим слід мати на увазі, що присутність стороннього може перешкодити встановленню психологічного контакту з допитуваним. Тому слідчий у кожному конкретному випадку повинен вирішувати – самостійно здійснювати звуко- чи відеозапис чи залучити для виконання цієї роботи спеціаліста.

На заключній стадії допиту після фіксації у протоколі допиту отриманих показань, характеристик технічних засобів фіксації, носіїв інформації, умов та порядку їх використання, слідчий має ознайомити допитуваного зі складеним протоколом, внести до протоколу уточнення, доповнення або відмітку про їх відсутність, упакувати належним чином додатки до протоколу допиту (носії аудіо- чи відеозапису) та відобразити відомості про це у протоколі.

Дотримання зазначених положень дозволить у повному обсязі зафіксувати не лише вербальну, а й невербальну інформацію, окремі прояви якої зможуть набути доказового значення після відповідного експертного дослідження носіїв відео- чи аудіо запису.

Так, судово-фонетичною експертизою⁴ може бути встановлена емоційна напруженість в мовних сигналах під час відповіді на певні питання, що може вказувати на причетність особи до визначених подій або її поінформованість про певні факти й обставини, які мають значення для кримінального провадження. Аналіз усних висловлювань підслідних з огляду на наявність у них тих змін, які зазвичай відбуваються в мові в стані емоційної напруженості, може дати можливість установити, який предмет розмови викликає в них найбільшу емоційну напруженість.

Під час дослідження фонограми допиту на вирішення фонетичної експертизи можуть бути поставлені такі питання: 1) які емоційні подразники змінюють спектральні характеристики мови громадянина (указати П.І.П/б.) і як кількісно; 2) чим можна пояснити зміну спектральних характеристик мови

⁴ Методика проведення судово-фонетичної експертизи, розроблена українськими вченими-криміналістами М. В. Салтевським, П. Ю. Тимошенком, і Ю. Ф. Жаріковим.

допитуваного при відповіді на питання (указати, які) при пред'явленні доказу (назвати, якого).

Відеофонограми можуть стати об'єктами комплексної фонетико-психологічної експертизи, що дозволить ефективніше вирішувати питання про емоційний стан допитуваного, використовуючи як мовні, так і зовнішні прояви психічного стану (почервоніння, збліднення, виділення поту, почісування носа, вовтузіння на стільці тощо).

Мовленезнавча або психолінгвістична експертиза про мовленнєву діяльність людини дозволяє експертним шляхом з точки зору лінгвістики досліджувати усні і письмові твори мовлення людини та робити висновки щодо авторства, емоційного стану та внутрішньої позиції автора. Зазначений новий вид комплексної експертизи об'єднує почеркознавчу, авторознавчу, фоноскопичну й лінгвістичну експертизи. Матеріалами для її проведення можуть слугувати, у тому числі, і звуко- чи відеозаписи допиту.

2.6. Особливості проведення допиту осіб, які знаходяться за межами України

В порядку ст. ст. 551-553 КПК України проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії можливе за умови направлення слідчим, прокурором до уповноваженого (центрального) органу України запиту про міжнародну правову допомогу з метою забезпечення участі особи, яка знаходиться за межами України, у допиті в режимі відеоконференції.

Зазначена телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження дає їм можливість обміну аудіо- та відеоінформацією у реальному масштабі часу.

Частина 1 ст. 553 КПК України передбачає можливість використання доказів та відомостей, одержаних від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу.

Тактичні особливості допиту в режимі відеоконференції при знаходженні допитуваного за межами України:

1. З метою забезпечення участі у допиті особи, яка знаходиться за межами України, особі, яка проводить досудове розслідування, слід вчасно та з дотриманням передбаченого порядку, встановленого КПК України або міжнародним договором України, оформити запит (доручення) про міжнародну правову допомогу. При цьому слід неухильно дотримуватись правил передачі

запиту компетентним органом України запитуваній стороні, адже порушення законодавства на цьому етапі може призвести до визнання судом недопустимими відомостей, які местимуться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу.

2. У самому запиті серед інших мають бути відображені відомості про особу, участь якої у допиті необхідна (зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження). Окрім цього, необхідно зазначити відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання допиту, і обґрунтування цієї необхідності (ч. 2 ст. 552 КПК України).

3. Необхідність долучити до такого запиту: А) рішення про проведення даної слідчої (розшукової) дії у режимі відеоконференції (постанова слідчого, прокурора, а при допиті за правилами ст. 225 КПК України – ухвала слідчого судді); Б) для допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого – належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК України з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків (ч. 3 ст. 552 КПК України); В) перелік питань, які слід поставити особі, або відомостей, які необхідно від неї отримати; Г) інші необхідні документи, спрямовані на забезпечення процесуальних і тактичних вимог проведення допиту у режимі відеоконференції. Зокрема, доцільно долучити до запиту бланки відповідних протоколів слідчих (розшукових) дій із роз'ясненням особливостей їх заповнення, порядок здійснення дій при підготовці, проведенні та фіксації допиту, а також визначені у статтях 104-105 КПК України вимоги щодо складання наданих протоколів.

4. Необхідність перекладу документів на мову країни, до якої направляється запит про міжнародну правову допомогу з метою забезпечення участі особи, яка знаходиться за межами України, у допиті в режимі відеоконференції.

5. До безпосереднього проведення у режимі відеоконференції допиту особи, яка знаходиться за межами України, слід залучати перекладача, що володіє відповідною мовою. Також мають бути залучені спеціалісти, зокрема, для фіксації зазначених процесуальних дій за допомогою технічних засобів відеозапису, а також забезпечення належної якості зображення, звуку й інформаційної безпеки відеоконференцзв'язку.

6. За результатами допиту особи, яка знаходиться за межами України, проведеного в режимі відеоконференції за запитом (дорученням) про

міжнародну правову допомогу, складаються два протоколи – в Україні та країні за місцем знаходження особи, яка допитувалась. Також хід і результати відеоконференції доцільно фіксувати за допомогою технічних засобів відеозапису, а отримані відеофонограми зберегти на архівному та резервних носіях інформації, які відразу після запису слідчої (розшукової) дії в режимі відеоконференції, слід перевірити щодо коректності запису та його придатності для подальшого використання. В разі виявлення порушень запису доцільно скласти відповідний акт і долучити його до матеріалів кримінального провадження. В іншому випадку, їх слід запакувати і завірити належним чином.

7. В подальшому, після надходження до правоохоронного органу, що звертався із запитом (дорученням) про міжнародну правову допомогу, процесуальних документів та додатків, складених у ході його виконання правоохоронним органом іншої держави, вони мають бути долучені до матеріалів кримінального провадження. При цьому перед особою, яка проводить досудове розслідування, постає нове завдання – перекласти на державну мову ті процесуальні документи чи їх частини, які складені мовою іншої держави, правоохоронні органи якої виконували вказаний запит (доручення).

ОБШУК

3.1. Поняття, загальні правила та специфіка обшуку залежно від його мети

Обшук – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України).

Змістом обшуку є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості або окремих громадян з *метою* відшукання і вилучення речей та документів, що мають значення для кримінального провадження, виявлення розшукуваних осіб, трупів, тварин, речей і предметів вилучених законом з обігу, а також пошук грошей і майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків і в цілях можливої конфіскації. Процесуальні підстави і порядок проведення обшуку регламентовані ст. ст. 13, 223, 233 – 236 КПК України.

У ст. 30 Конституції України встановлюється, що проникнення в житло або в інше володіння особи для проведення обшуку чи огляду можливо тільки за вмотивованим рішенням суду.

Згідно зі ч. 2 ст. 234 КПК України обшук проводиться на *підставі* ухвали слідчого судді, за винятком невідкладних випадків. Для отримання такої ухвали в разі необхідності проведення обшуку слідчий за погодження з прокурором (або прокурор) звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити наступні відомості:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення;
- підстави для обшуку;
- житло чи інше володіння особи (або їх частина), де планується провести обшук;
- особу, якій це житло (або інше володіння належить) або у фактичному володінні якої знаходиться; речі, документи або особи, яких планується відшукати.

До клопотання додаються оригінали (або копії) документів та інших матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Підставами для відмови у задоволенні клопотання про обшук є недоведеність наявності достатніх підстав вважати що:

- було вчинено кримінальне правопорушення;
- відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;
- відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;
- відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи (ч.ч. 3, 4, 5 ст. 234 КПК України).

Згідно зі ст. 235 КПК України, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук надає право проникнути житла чи іншого володіння особи лише один раз. В ухвалі (з якої виготовлюється дві копії) зазначається строк її дії (який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали).

Зважаючи на специфіку обшуку, який нерідко є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, **закон дозволяє слідчому у випадках, що не припускають зволікання**, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину проводити його до постановлення ухвали слідчого судді, але у такому разі прокурор, слідчий за погодження з прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення обшуку звернутися з клопотанням про його проведення до слідчого судді.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання, перевіряючи, чи дійсно були наявні підстави для проникнення в житло чи інше володіння особи без ухвали слідчого судді. В разі відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого про обшук, або відмови слідчого судді у його задоволенні – доказі, які були встановлені внаслідок такого обшуку є недопустимим, а отримана інформація підлягає знищенню (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Ухвала на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшук може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, можуть запрошуватись спеціалісти. Слідчий

(прокурор) вживає належних заходів для забезпечення присутності під час обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України).

Обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понять.

Примусовий характер обшуку проявляється в тому, що обстеження житла чи іншого володіння особи, а також особистий обшук можуть проводитися без згоди обшукуваної особи, всупереч її волі та з втручанням в сферу її особистих інтересів.

При проведенні обшуку слідчий має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутністю особи, яка володіє житлом чи іншим володінням, або іншої присутньої особи (п. 6 ст. 236 КПК України).

Слідчий має право заборонити особам, які перебувають у місці проведення обшуку, під час обшуку до його закінчення залишати це місце (виходити із приміщення) і вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК України).

За загальною вимогою до проведення слідчих (розшукових) дій, обшук має проводитися у денний час, за винятком випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України).

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ним володіє, якщо тільки слідчий (прокурор) не вважає, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

Обшук в банківських установах. У разі проведення обшуку в банківських установах правоохоронні органи повинні керуватися ще й Законом України від 07.12.2000 № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» (поточна редакція від 19.10.2016). Згідно з п. п. 2, 3 ч. 1 ст. 62 цього Закону інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками за рішенням суду; а органам прокуратури України, Служби безпеки України, Державному бюро розслідувань, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро України, Антимонопольному комітету України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу.

Обшук з метою виявлення розшукуваних осіб може бути проведений не тільки для розшуку злочинця (в разі ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від слідства і суду, втечі арештованого з-під варти), але й для виявлення особи в разі незаконного позбавлення її волі.

Вельми ефективним для встановлення місця знаходження злочинця є обшук, направлений на виявлення матеріалів, що характеризують його особу, розкривають його минуле, зв'язки, плани і наміри, тобто дані, що можуть підказати, де знаходиться особа, яка розшукується, як і де її слід шукати.

При обшуку з метою забезпечення відшкодування заподіяних збитків і в цілях можливої конфіскації, відшуканню підлягають:

- матеріальні цінності;
- матеріали, що вказують на осіб, які приховують майно і місця його заховання;
- матеріали про наявність шуканого майна в місцях легального зберігання (ломбарди, банки, камери схову);
- матеріали, які вказують на те, що особа, яка интересує слідство, володіє таким майном.

При цьому вилученню підлягають предмети, що не мають доказового значення, а становлять інтерес тільки як матеріальні цінності, на які може бути звернене стягнення.

Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК України).

Обшук починається з того, що слідчий (прокурор) пред'являє особі, яка володіє житлом чи іншим володінням (за її відсутності – іншій присутній особі), ухвалу слідчого судді і надає її копію.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні, копія ухвали повинна бути залишена на видному місці житла чи іншого володіння особи (ч. 4 ст. 236 КПК України). При цьому слідчий (прокурор) зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

У разі присутності обшукуваної особи – їй пропонується добровільно видати всі предмети, документи та інші об'єкти, що мають значення для кримінального провадження. Видача слідчому таких матеріалів не позбавляє його права провести обшук та здійснити суцільне обстеження. У разі відмови

добровільно видати ті або інші предмети – вилучення проводиться в примусовому порядку.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обов'язі, необхідному для досягнення мети обшуку (ч. 5 ст. 236 КПК України).

За рішенням слідчого (прокурора) може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Обшук затриманої особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, може бути проведений відразу, як цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення, або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі. Одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч.ч. 1, 3 ст. 208 КПК України).

3.2. Види обшуку та його тактичні завдання

При проведенні обшуку слідчим вирішуються наступні тактичні завдання:

- відшукання і вилучення предметів, що мають доказове значення;
- виявлення розшукованої особи, а також матеріалів, що її характеризують і можуть полегшити розшук;
- виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків і можливу конфіскацію, а також вилучення речей і документів, заборонених до обігу.

Проведенням обшуку слідчий може вирішувати всі вказані завдання одночасно або лише деякі з них.

Фактичні дані, на основі яких приймається рішення про проведення обшуку, слідчий отримує, перш за все, з процесуальних джерел шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Проте при цьому не можна ігнорувати й орієнтуючу інформацію, одержану в результаті проведення оперативно-розшукових заходів. Такі відомості слід зіставити з матеріалами кримінального провадження і якщо вони підтверджуються іншими даними, то у вказаному місці може бути проведений обшук.

Залежно від характеру обшукуваних об'єктів розрізняють наступні види обшуку: обшук приміщень, обшук ділянок місцевості, обшук особи.

Залежно від того, чи обшукувався раніше даний об'єкт, обшук може бути первинним, повторним і додатковим. За способом організації обшуки поділяють на одиничні і групові.

Обшук у приміщеннях передбачає примусове обстеження всього приміщення, яким володіє фізична або юридична особа. Обшуки в житлових, службових і підсобних приміщеннях складаються з обстеження окремих частин і вузлів будівлі і обстеження внутрішньої обстановки: меблів і інших рухомих предметів.

Членам слідчо-оперативної групи необхідно мати уявлення про основні властивості об'єктів, які обстежуються, для того щоб забезпечити перевірку різних конструктивних порожнеч і ділянок, де можуть бути створені сховища. Розпочинати такий обшук рекомендується з найбільш складних ділянок приміщення, починаючи з нежитлових частин, а також з обстеження місць загального користування, двигаючись від входу до приміщення.

Обшук ділянок місцевості здійснюється у тих випадках, коли одержані відомості про переховування певних об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, на ділянці місцевості, яка знаходиться у власності (володінні) певної особи.

Відшукувані об'єкти можуть бути закопані у землю, приховані у дуплах дерев, під камінням тощо. Виявлення викинутих або втрачених предметів і інших об'єктів, що цікавлять слідство, досягається в результаті планомірного, послідовного і уважного обстеження обшукуваної території, з врахуванням особливостей місцевості. Для обстеження водоймища використовуються спеціальні засоби, залучаються водолази.

Обшук особи проводиться згідно ст.ст. 208, 223, 234, 236 КПК України. Обшук особи, (який є складовою частиною обшуку в житлі чи іншому володінні особи і проводиться на підставі ухвали слідчого судді), може бути проведений за рішенням слідчого (прокурора), якщо є достатні підстави вважати, що особи, які перебувають в цьому житлі чи іншому володінні переховують на собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Обшук особи також проводиться при затриманні особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, уповноваженими службовими особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, що становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися

від доказів, що викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину. Обшук особи може бути здійснений лише особою однієї статі із обшукуваним у присутності понятих тієї ж статі.

При обшуку особи примусово обстежується її тіло, одяг, взуття, речі і предмети, що перебувають при ній у послідовності зверху до низу, з дотриманням правил безпеки. При потребі особистий обшук може бути здійснений у присутності лікаря (для обстеження волосся, природних отворів і ін..)

Груповий обшук являє собою комплекс одночасних обшуків, які проводяться в одному кримінальному провадженні, але у різних осіб і в різних місцях і не є однією слідчою (розшуковою) дією. Груповий обшук є тактичною операцією, яка являє собою систему однойменних слідчих (розшукових) дій у межах одного кримінального провадження, об'єднаний одним тактичним завданням.

Він проводиться при необхідності обшукати:

- декілька різних місць, що є у володінні або віданні однієї особи (наприклад, службовий кабінет, квартира і дача підозрюваного);
- декілька підозрюваних в одному кримінальному провадженні;
- підозрюваного і родичів або знайомих що проживають окремо від нього, коли є підстави вважати, що в їх житлі або володінні приховані предмети, які мають значення для кримінального провадження.

При проведенні групового обшуку особливо важливі одночасність і узгодженість дій усіх учасників слідчої (розшукової) дії. Тактично правильно проведений обшук позбавляє заінтересованих осіб можливості встановити зв'язок і попередити один одного, сховатися або заховати предмети, що викривають злочинця.

Повторний обшук проводиться у випадках, коли:

- первинний обшук проводився в несприятливих умовах;
- без необхідного спорядження і науково-технічних засобів або у зв'язку з терміновістю без залучення потрібних фахівців і достатньої кількості учасників;
- є підстави вважати, що при первинному обшуку залишилися необстеженими або недостатньо ретельно обстежені окремі об'єкти;
- виникла необхідність відшукання тих предметів, якими не цікавилися при первинному обшуку;
- є підстави вважати, що розшукувані предмети, завчасно видалені заінтересованими особами, повернені на колишнє місце;

- можливо, на вже обшуканому місці з'явилися раніше відсутні предмети, пов'язані зі злочином.

Додатковий обшук проводиться у разі, коли у зв'язку з новими обставинами є необхідність обшукати частину об'єкта, яка раніше не обстежувалася. Однак, необхідно пам'ятати, що згідно зі ст. 235 КПК України, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук надає право проникнути житла чи іншого володіння особи лише один раз. Тому, для проведення повторного або додаткового обшуку в житлі або іншому володінні особи, слідчому (прокурору) необхідна нова ухвала слідчого судді, що на практиці може призвести до ускладнення слідчої ситуації.

3.3. Особливості підготовки до обшуку

Успішність та ефективність обшуку визначається якістю його підготовки, яка являє собою систему заходів організаційного та прогностичного характеру. Цю систему становлять наступні дії:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір орієнтуючих відомостей;
- підбір учасників слідчої (розшукової) дії;
- підготовка науково-технічних засобів;
- планування і вибір часу проведення обшуку.

Вивчення і аналіз матеріалів кримінального провадження має істотне значення при підготовці до обшуку. До проведення обшуку з можливою повнотою мають бути зібрані і вивчені дані про шукані предмети. Ці дані можна отримати: у результаті огляду місця події; зі свідчень потерпілих; представників потерпілої сторони і інших свідків; з пояснень спеціалістів і з висновків експертів; за допомогою зразків і за частинами предметів і документів, що відображають ознаки розшукуваних об'єктів тощо. Цікава інформація може міститися в протоколах допитів підозрюваного, потерпілого, свідків, в протоколах інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, огляду трупа, в експертних висновках.

Якщо можливо, слідчий повинен зібрати максимально повну інформацію щодо розшукуваних об'єктів, їх зовнішнього вигляду, кількості, розмірів, індивідуальних ознак.

Збір орієнтуючих відомостей. Характер майбутніх дій слідчого значною мірою визначається відомостями про особу, у якої проводиться обшук, і про осіб, які проживають або працюють на обшукуваному об'єкті.

Для правильної організації обшуку необхідно володіти мінімальним запасом відомостей орієнтуючого характеру, які стосуються об'єктів майбутнього обшуку і шуканих предметів.

Такими відомостями є:

- точна адреса приміщення або місце розташування ділянки, що обшукується; характер місцевості, наявність рослинності, конкретне призначення приміщення, характер будови, її конструктивні особливості і матеріали, з яких воно споруджене;
- можливі шляхи проникнення в приміщення і виходу з нього;
- внутрішнє планування; точні межі території, яка має бути охоплена обшуком;
- наявність обстановки, меблів, механізмів і інших предметів, кількість і склад осіб, які проживають або працюють на даному об'єкті, звичайний розпорядок дня осіб, які володіють об'єктом обшуку тощо.

Джерелами цих відомостей можуть служити топографічні карти, плани будівель і споруд, інформація обслуговуючого персоналу, представників громадськості, співробітників поліції та ін.

Щодо особи, у якої проводиться обшук, слідчому бажано отримати інформацію щодо наступних груп ознак:

- 1) соціально-демографічні: соціальний статус, корупційні зв'язки, матеріальне становище, освіта, професія, рід занять, сімейний стан, стосунки у родині, оточення, зв'язки і можливості впливу на хід слідчої (розшукової) дії і розслідування в цілому;
- 2) соціально-біологічні: вік, стан здоров'я, особисті якості, фізичні здібності, навички;
- 3) етико-психологічні: інтелектуальні, моральні, вольові, психологічні, емоційні здібності, життєвий досвід; 4) девіантні: алкоголізм, наркоманія, психопатія, судимість та ін.

Підбір учасників обшуку. Коло учасників обшуку визначає слідчий (прокурор), або за його письмовим дорученням співробітники оперативних підрозділів (ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 40, ст. 41 КПК України).

Виходячи з ролі, яку виконують в ході цієї слідчої (розшукової) дії, учасники обшуку поділяються на осіб, які проводять обшук, та осіб, присутніх при його проведенні.

До першої групи належить слідчий (прокурор) у провадженні якої перебуває кримінальне провадження; для отримання допомоги з питань, які

потребують спеціальних знань запрошуються спеціалісти; співробітники оперативних й інших підрозділів поліції, у тому числі дільничні, на яких можуть бути покладені допоміжні дії: охорона місця обшуку, розкопування, обстеження окремих ділянок місцевості і предметів.

Участь спеціаліста-криміналіста та іншої обізнаної особи забезпечує ефективність обшуку в тих випадках, коли є необхідність застосування спеціальних знань.

До осіб, які обов'язково мають бути присутніми при обшуку, згідно зі ч.ч. 3, 7 ст. 223, ст. 236 КПК України, належать поняті (не менше двох). Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані у результатах кримінального провадження. Обшук провадиться в присутності осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені (особи у володінні якої перебуває обшукувань приміщення чи інше володіння, членів її сім'ї, співмешканців тощо).

Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Підозрюваний має право особисто брати участь у проведенні обшуку та вимагати залучення захисника (ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 46 КПК України).

Обшук у приміщеннях, що їх займають підприємства, установи й організації, проводиться в присутності їх представників. Для надання допомоги під час проникнення до об'єкта обшуку, його охорони з метою запобігання знищення та вивезення відшукуваних об'єктів, попередження небажаного витоку інформації про обшук та недопущення подання сигналів зацікавленим особам – до проведення обшуку можуть залучатися не тільки співробітники органів внутрішніх справ, а й представники громадськості.

Підготовка науково-технічних засобів. Однією з важливих умов підготовки обшуку є належне оснащення слідчого технічними засобами. Істотну допомогу в цьому надає спеціальний комплект науково-технічних засобів для слідчого – слідча валіза, а для експерта-криміналіста – криміналістична валіза.

До науково-технічних засобів, які можуть знадобитися при проведенні слідчої (розшукової) дії, належать: освітлювальні засоби, вимірювальні засоби, інструменти для розкопування і розкриття сховищ, пакувальні матеріали, інші пристосування для роботи із слідами і фіксації результатів обшуку, а також спеціальні пошукові засоби (щупи, багри, кішки, магнітні

шукачі, металошукачі; переносні рентгенівські апарати, спеціальний прилад для виявлення закопаних трупів тощо).

Для обшуку бажано вибрати такий день і час, коли:

- найбільш вірогідна наявність шуканих предметів на місці обшуку;
- найбільш легкий доступ в обшукуване приміщення або на обшукувану територію;
- найбільш доступні шукані предмети для слідчо-оперативної групи;
- найбільш сприятливі умови для пошуку;
- найбільш ускладнена протидія обшуку з боку зацікавлених осіб.

Найчастіше моментом початку обшуку є ранній ранок, коли слідчий має досить часу і може використовувати усі переваги денного обшуку (освітленість, можливість швидкого проникнення на обшукуваний об'єкт і т. ін.). У випадках, що не припускають зволікання, обшук може проводитися в будь-який час.

Підготовка обшуку передбачає розроблення плану його проведення. Найчастіше це уявні припущення слідчого, втілені усно або письмово в довільній формі. У складних слідчих ситуаціях у плануванні обшуку беруть участь працівники оперативних підрозділів, план обшуку складається письмово з використанням графічних матеріалів і нерідко в графічній формі.

3.4. Стадії обшуку

З урахуванням завдань, що вирішуються в ході обшуку, розрізняють чотири послідовні стадії слідчої (розшукової) дії:

- попередні заходи на місці обшуку (попередня стадія);
- загальний огляд обшукуваного об'єкта (оглядова стадія);
- детальне обстеження і пошуки (детальна стадія);
- стадія фіксації результатів обшуку.

Попередня стадія включає прибуття до місця обшуку, проникнення на обшукуваний об'єкт і здійснення необхідних заходів.

До місця обшуку слідчий зі слідчо-оперативною групою повинні прибути так, щоб їх поява не була помічена обшукуваним.

Відповідальним моментом є вхід до приміщення, яке обшукується. Для швидкого і безперешкодного проникнення в приміщення, яке буде обшукуватися, необхідно скористатися яким-небудь приводом,

використовуючи допомогу сусідів, представників комунальних закладів та інше (залежно від особи обшукуваного і слідчої ситуації, що склалася).

Проникнувши в обшукуване приміщення, слідчий (особа, яка керує обшуком), називає себе, пред'являє службове посвідчення, вручає обшукуваному копію постанови про проведення обшуку і з'ясовує особи присутніх. У той же час, виставивши охорону біля дверей приміщення, слідчий або один з членів слідчо-оперативної групи разом з понятими оглядає приміщення і прилеглу до нього територію.

Це робиться для того, щоб лишити можливості зв'язатися по мобільному телефону і попередити заінтересованих осіб, заховати або знищити предмети, що інтересують слідство, або вчинити які-небудь дії для протидії розслідуванню.

Роз'яснивши присутнім їх права і обов'язки, слідчий повідомляє обшукуваному, для виявлення якого роду предметів проводиться обшук, і пропонує добровільно видати шукане. Після цього в ознайомлювальних цілях переходить до загального огляду місця обшуку. За наявності підстав вважати, що присутні приховують при собі предмети, які інтересують слідство, проводиться обшук особи.

Оглядова стадія. У результаті ознайомлення з обстановкою слідчий корегує і поповнює наявні дані про місцеположення і особливості приміщення або ділянки, виділяє найбільш вірогідні місця схову, фіксує ділянки, які належить досліджувати особливо ретельно або із застосуванням спеціальних пошукових пристроїв.

Слідчому, який керує слідчо-оперативною групою, потрібно так організувати пошуки, щоб були перевірені всі практично можливі в даних умовах місця знаходження розшукуваних об'єктів. З цією метою слід продумати і передбачити в плані обшуку: розподіл обов'язків між членами слідчо-оперативної групи, розпорядок роботи на місці обшуку, підготовку технічних засобів і їх застосування, систему, послідовність і основні тактичні прийоми обшуку.

Детальна стадія є найбільш складною і відповідальною частиною обшуку, тому що саме на даному етапі відбуваються пошуки об'єктів, для виявлення і вилучення яких проводиться обшук.

При визначенні послідовності обстеження окремих ділянок, приміщень і предметів розрізняють послідовний і вибірковий методи.

Сутність *послідовного методу* полягає в тому, що особа, яка займається пошуком, вирушаючи з якоїсь вихідної точки, рухається лише у вибраному напрямку і обстежує суміжні ділянки і предмети, послідовно від одного до іншого. При *вибірковому методі* черговість обстеження обумовлюється не територіальною близькістю об'єктів один до одного, а іншими міркуваннями. Так, перш за все, належить перевірити і звільнити місце, куди складатимуть виявленні речі і документи і забезпечити належне спостереження за ними. Деякі предмети можуть бути виділені і об'єднані для пошуків за однорідними способами обстеження.

Залежно від кількості учасників застосовуються методи одиночного і групового пошуку.

Якщо пошуки проводить одна людина, це повинен бути сам слідчий або інший керівник обшуку, який бере на себе виконання найвідповідальнішої роботи. Після розділення обов'язків між учасниками обшуку пошуки можуть вестися спільно або порізно. При спільних пошуках більш досвідчений з учасників виконує кваліфіковану роботу, а помічник – технічні, допоміжні операції. Ведення пошуків порізно допустимо, якщо учасники обшуку достатньо підготовлені для самостійної діяльності і слідча ситуація вимагає «широкого фронту» робіт.

Залежно від обраного напрямку застосовується паралельне і зустрічне обстеження місця обшуку.

Паралельне обстеження обирають, якщо приміщення просторе і не захищене речами. У протилежному разі обирають зустрічне обстеження, коли один зі слідчо-оперативної групи обстежує приміщення праворуч від входу, інший – вліворуч, а зустрівшись, вони переходять до пошуку в центрі.

Залежно від того, обстежується під час обшуку весь об'єкт, або лише його частина, тобто по обхвату місця обшуку, обстеження може бути *суцільним* або *частковим*. Здебільшого при обшуках застосовується суцільна перевірка, вивчається кожна ділянка і предмет. Це обумовлено тим, що характер розшукуваних об'єктів різноманітний, а тому складно передбачити, де можуть знаходитися предмети, які інтересують слідство.

У тому випадку, коли обшук проводиться з метою відшукування абсолютно певних предметів, що володіють якимись особливими властивостями (наприклад, великими розмірами), обстеження тієї або іншої ділянки може бути зайвим і увагу зосереджують лише на місцях можливого приховання.

За характером дій, які можуть проводитися над предметами, розрізняється обстеження без порушення їх цілісності і обстеження, пов'язане з руйнуванням окремих частин об'єктів, що перевіряються. Обстеження без порушення цілісності виконуються без всяких обмежень відносно будь-якого предмета за наявності можливості заховання в ньому об'єктів, які мають значення для слідства. Що стосується руйнування окремих об'єктів для їх внутрішнього дослідження, то для подібних дій потрібні підстави, тобто певні дані, які прямо або побічно вказують на підозріле місце, а саме: безпосередньо матеріали кримінальної справи; результати оперативних заходів; поведінка при обшуку заінтересованих осіб; проміжні результати обшуку; демаскуючі ознаки.

Ефективним методом виявлення ознак приховання є порівняння однорідних предметів або ділянок. Так, успішно виявляються погрішності в маскуванні тайника і сліди різних маніпуляцій з предметами при устаткуванні тайника. Цій же меті служить метод, який умовно можна назвати *мікрообшуком*, коли за допомогою різних оптичних приладів виявляють найдрібніші сліди і ознаки, які складно або зовсім неможливо побачити неозброєним оком.

Детальна стадія включає рішення питання про те, як саме результати обшуку стосуються кримінального провадження. При пошуку певних речей з відомими прикметами досить переконатися, що знайдена річ має індивідуальні ознаки. Коли відомі лише родові ознаки шуканої речі, вилученню підлягають всі предмети з такими ознаками.

Якщо відшуканню підлягають предмети, які володіють якимись певними властивостями або групою ознак, наприклад зброя, гроші, цінності, то виявлення будь-яких предметів з такими ж ознаками може мати значення для кримінального провадження і тому всі вони підлягають вилученню.

Доцільність вилучення деяких предметів може бути обумовлена і ходом обшуку (підозріла поведінка обшукуваного відносно певного предмета, непереконливе пояснення з приводу якого-небудь предмета, підозріле поєднання предметів на місці обшуку, невідповідність характеру знайдених предметів особі обшукуваного, незвичайний спосіб зберігання предметів тощо).

Важливу роль при обшуку відіграє уміння слідчого та інших членів слідчо-оперативної групи помічати дрібні деталі, факти і явища, тобто їх спостережливість, здатність до тривалого цілеспрямованого пошуку. *Спостереження, як метод вивчення* місця обшуку, має бути направлене не лише на окремі предмети, але і на поведінку тварин і птахів, які нерідко

можуть орієнтувати на присутність людини, що ховається, або на місцезнаходження речей, які цікавлять слідство.

Складність цієї слідчої (розшукової) дії обумовлена ще й тим, що слідчому важливо спостерігати за поведінкою її учасників:

- по-перше, для забезпечення певного порядку під час обшуку, безпеки учасників слідчо-оперативної групи і успішного виконання ними своїх обов'язків;
- по-друге, для контролю дій осіб, які ведуть пошуки, повноти і ретельності обшуку;
- по-третє, для того, щоб відмітити в поведінці заінтересованих осіб ознаки, що вказують на місце схову шуканих предметів.

Зазвичай особа, що обшукується, не може ставитися до цього байдуже. Вона тяжко переживає факт обшуку і емоційно реагує на його окремі етапи. Слідчий повинен уміти в поведінці заінтересованих осіб уловити ознаки, які вказують на близькість до шуканого об'єкта, і відповідно направляти пошуки.

Разом з мимовільними реакціями на окремі моменти слідчої (розшукової) дії потрібно враховувати і те, що **зацікавлені особи нерідко використовують спеціальні прийоми з метою:**

- відвернути увагу працівників правоохоронних органів від певних ділянок приміщення або предметів;
- вселити уявлення про відсутність цих об'єктів або неможливість їх використання як сховища;
- замаскувати або закрити до них доступ вже в ході обшуку.

Проводячи пошуки, необхідно враховувати властивості особи обшукуваного, які могли вплинути на вибір місця і способу приховання (професійні навички і уміння, характер, смаки, звички тощо).

При обладнанні тайника особа найчастіше використовує прийоми, якими краще всього володіє. Це неминуче відбивається на виборі місця, конструкції сховища і способі його маскування. Уміння, знання, навички, які використовують з цією метою, можуть бути отримані в результаті деяких любительських занять.

Проте при підготовці обшуку і в процесі його проведення належить з'ясувати, які технічні засоби має в своєму розпорядженні підозрюваний і чим міг він скористатися для приховання шуканих предметів.

3.5. Тактичні комбінації та тактичні прийоми, що використовуються при обшуку

На всіх стадіях обшуку необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася на даному етапі розслідування. Метою слідчого є зміна слідчої ситуації на сприятливішу для розслідування. Для цього використовуються різні **тактичні прийоми**, які класифікують за такими підставами:

1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми, що виконують пошукову функцію (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різноманітними об'єктами місця обшуку; орієнтація на професійні навички обшукуваного та ін.); тактичні прийоми, що виконують комунікативну функцію з обшукуваним (роз'яснення неправильно зайнятої позиції обшукуваним; постановка обшукуваному контрольних запитань; використання навіювання у формі наказу тощо);

2) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на обшукуваного (бесіда на сторонню тему; словесна розвідка; роз'яснення мети обшуку та ін.); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки (аналіз виявлених слідів і їх ознак; аналіз ознак предмета пошуку; використання можливостей типових аналогів та ін.);

3) за широтою використання: тактичні прийоми, використовувані тільки при провадженні обшуку (словесна розвідка; орієнтація на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми, використовувані при провадженні різних слідчих (розшукових) дій (постановка тих або інших запитань; бесіда на сторонню тему; роз'яснення необхідності надання допомоги органам розслідування та ін.);

4) за особливостями реалізації: тактичний прийом реалізується безпосередньо та одноособово слідчим; тактичний прийом реалізується з розподілом ролей слідчо-оперативною групою;

5) за характером інформації: тактичні прийоми, засновані на словесній інформації (бесіда на сторонню тему, постановка нейтральних запитань тощо); тактичні прийоми, засновані на матеріалізованій інформації (показ обшукуваному аналога предмета пошуку); тактичні прийоми, засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку, моделювання події, що відбулась, та ін.).

Для впливу на слідчу ситуацію використовуються **тактичні комбінації**, спрямовані на спілкування з обшукуваним. Тактичні комбінації,

які допомагають усунути протидію обшукуваного, використовуються в тих випадках, коли обшукуваний спробує перешкоджати провадженню слідчої дії. Крайньою формою протидії провадженню обшуку може виступати збройний опір.

Крім неприхованої та активної протидії провадженню обшуку, іноді мають місце і заздалегідь продумані обшукуваним інсценування: симуляція якогось захворювання, непритомностей, випадків чи істеричних реакцій у обшукуваної особи або членів його сім'ї тощо; спроби відвернути увагу слідчого від тих або інших об'єктів, активізувати брідливість до певних предметів або ділянок приміщення.

Тактична комбінація, що допомагає усунути протидію обшукуваного, включає наступні тактичні прийоми:

– пропозицію обшукуваному змінити свою поведінку. Такий прийом починається з пропозиції обшукуваному змінити поведінку, він має силу легкого мовного впливу, що за своєю сутністю є переконанням.

– якщо такий вплив не спрацьовує, використовують вплив у формі наказу. Вплив у формі наказу реалізується у вигляді конкретного різкого наказу, розрахованого на негайну реакцію дією (або припиненням дії) з боку обшукуваної особи. Такий прийом виступає як раптово діючий різкий подразник, що дає змогу в багатьох випадках змінити поведінку обшукуваного. Якщо вплив у формі наказу не дає бажаного результату, то обшукуваного можна видалити з місця обшуку.

– роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції, що засновано на методі переконання. Слідчий повинен пояснити обшукуваному, що його поведінка не зможе вплинути на процес обшуку.

– повідомлення особі, яка обшукується, про мету обшуку та його необхідність, що іноді може мати позитивний ефект. Такий тактичний прийом сприяє усуненню конфронтації між особою, що здійснює обшук, та обшукуваним.

– роз'яснення доцільності добровільної видачі шуканого, теж може бути тактичним прийомом. Водночас цей тактичний прийом дещо ширший формальної, процесуальної вимоги. Його суть полягає в роз'ясненні доцільності добровільної видачі предметів, які можуть мати значення для розслідування кримінального провадження.

– тактичний прийом, пов'язаний із роз'ясненням необхідності надання допомоги слідству, може виявитися ефективним, якщо слідчий зуміє

переконати обшукуваного в тому, що його присутність при обшуку виконує не обвинувальну функцію, а допомагає встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Тактична комбінація, що стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим, є доцільною в тих випадках, коли обшукуваний не чинить активного опору обшуку і обирає пасивну форму поведінки. Ця тактична комбінація використовується для встановлення психологічного контакту з обшукуваним, залучення його до спілкування і включає наступні прийоми: словесну розвідку (спостереження за реакціями обшукуваного для визначення напрямків пошуку та збудження інтересу до спілкування зі слідчим); залучення обшукуваного до співпраці; постановку запитань, не пов'язаних з кримінальним провадженням; уточнення деяких питань щодо окремих об'єктів пошуку.

Тактична комбінація, що сприяє встановленню психологічного контакту з обшукуваним й одержанню від нього орієнтуючої інформації, передбачає використання таких прийомів: бесіда з обшукуваним на сторонню тему; використання позитивних якостей особи обшукуваного; зіставлення відповідей обшукуваного з реальною обстановкою місця обшуку.

Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються без спеціального маскуваня, включає наступні прийоми: визначення місць зберігання предмета пошуку залежно від обстановки місця обшуку; аналіз виявлених об'єктів у місцях їх природного зберігання; зіставлення виявленого об'єкта з ознаками шуканого. Така комбінація може бути реалізована тільки при достатньо простій слідчій ситуації, коли предмет пошуку зберігається в легкодоступних місцях і не має спеціального маскуваня.

Злочинці нерідко застосовують витончені способи приховування, прагнучи старанно замаскувати та утруднити доступ до шуканих предметів. Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, прихованих у спеціально створених або пристосованих сховищах чи в суб'єктивно недоступних (важкодоступних) місцях включає такі прийоми: аналіз ознак предмета пошуку; зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку; врахування професійних або інших навичок обшукуваного при пошуку місця приховування; використання можливостей типових аналогів; обстеження окремих ділянок приміщення, меблів та інших об'єктів із метою встановлення демаскуючих ознак; зіставлення між собою аналогічних предметів.

Тактична комбінація, спрямована на пошук видозмінених або знищених об'єктів, включає такі прийоми: аналіз можливостей видозміни (знищення) предмета обшуку; зіставлення об'єктів та ділянок обшуку; аналіз

виявлених слідів, предметів та їх ознак. Використання тактичних прийомів і їх систем – тактичних комбінацій – дозволяє слідчому підвищити результативність обшуку і є ефективним засобом досягнення мети слідчої (розшукової) дії.

5. Фіксація результатів обшуку

Обшук, як слідча (розшукова) дія набуває доказове значення, лише в тому випадку, коли його результати відповідним чином процесуально оформлені. Основним способом фіксації результатів обшуку є складання протоколу. Від повноти та об'єктивності фіксації обшуку залежить його доказове значення.

Протокол обшуку повинен відповідати загальним вимогам, передбаченим ст.ст. 104, 105 КПК України. Він повинен повно і об'єктивно відображати хід і результати слідчої (розшукової) дії.

З урахуванням вимог КПК, протокол огляду повинний складатися з трьох частин: вступної, описової і заключної.

1. *Вступна частина* повинна містити наступні відомості щодо: місця, часу проведення та назви процесуальної дії; особи, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення обшуку (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місце проживання; інформацію про те, що особи які беруть участь у обшуку, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, умови і порядок їх використання. Крім того, вказуються підстави для обшуку, зазначаються реквізити ухвали слідчого судді; приміщення або інше місце (володіння особи), у якому проводився обшук.

2. *Описова частина* протоколу має містити загальні відомості щодо змісту обшуку, послідовності дій СОГ, перелік виявлених об'єктів та інша інформація важлива для кримінального провадження (детальна характеристика кожного вилученого предмета, місце і обставини його виявлення, фіксації і вилучення, а також засоби його маскування); перелік вилучених речей і документів та спосіб їх ідентифікації. Завдання слідчого полягає в тому, щоб охарактеризувати та індивідуалізувати вилучені предмети, зафіксувати їх ознаки та особливості для виключення можливої підміни, і для того щоб відрізнити їх від інших подібних предметів.

Згідно з ч. 2 ст. 168 КПК України вилучені при обшуку речі і документи вважаються тимчасово вилученим майном.

3. *Заключна частина* протоколу повинна містити відомості про тимчасово вилучене майно (речі і документи) та спосіб його ідентифікації, способи упакування із зазначенням, якою печаткою воно опечатані; відмітку про проведення фото- і відеозйомки, складання схем, планів та інших додатків; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників слідчої (розшукової) дії, відмітку про відтворення відеозапису. Крім того, в протоколі указується перелік додатків. Зауваження і доповнення учасників слідчої (розшукової) дії зазначаються у протоколі перед підписами. Наслідки відмови або неможливості підписання протоколу регламентуються ч.ч. 5, 6 ст. 104 КПК України. Протокол підписують слідчий та всі учасники обшуку і присутні особи.

3.7. Алгоритм визначення законності обшуку

Ознаки законного обшуку:

1. Проводиться на підставі ухвали слідчого судді (як правило) (ст. 13, ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 234 КПК України).

2. Проводиться без ухвали слідчого судді (як виключення, однак за наявності чітко визначених підстав.

- пов'язаних із врятуванням життя людей (звільнення заручників);
- пов'язаних із врятуванням майна (виявлені предмети крадіжки);
- безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Особливість проведення обшуку у невідкладних випадках полягає у такому:

- в зобов'язанні прокурора або слідчого за погодженням із прокурором, невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді;
- слідчий суддя має перевірити наявність підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді та задовольнити клопотання;
- якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук,

виявлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

3. Проводиться компетентною особою:

- прокурор (ч. 1 ст. 236 КПК України).
- слідчий (ч. 1 ст. 236 КПК України).
- оперативний підрозділ за дорученням слідчого (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) або за дорученням прокурора (п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК України)

Слід зауважити, що КПК України не містить визначення «оперативного підрозділу». У ст. 41 наведено лише органи, оперативні підрозділи яких компетентні виконувати доручення прокурора та слідчого. Практика йде по шляху, віднесення підрозділів до оперативних на підставі відомчих наказів. Наприклад, не відноситься до таких служба дільничних інспекторів поліції. Тож відповідні службові особи позбавлені права проводити обшук навіть за дорученням слідчого або прокурора.

4. Проводиться у відповідності до правил проведення цієї слідчої (розшукової) дії, визначених КПК України:

1) *проводиться у присутності не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксації процесуальної дії* (абз. 2 п. 7 ст. 223 КПК України);

2) *компетентні особи на підставі постанови слідчого судді проникають до житла чи іншого володіння особи лише один раз* (ч. 1 ст. 235 КПК України).

Компетентні особи проникають у місця чітко визначені слідчим суддею у відповідності до п. 4 ч. 2 ст. 235 КПК України:

- житло;
- інше володіння особи;
- частина житла;
- частина іншого володіння особи.

Наприклад, якщо в ухвалі слідчого судді буде вказано про проведення обшуку у житловому будинку за певною адресою, то обшук в інших господарчих будівлях цього домоволодіння (літня кухня, погріб, сарай) або на городі буде незаконним. Або якщо вказано про проведення обшуку в певній кімнаті житлового будинку, особа, що його проводитиме, не вправі обшукувати інші кімнати будинку. На це слід звертати увагу, оскільки можуть бути порушені права обшукуваних осіб та визнання доказів неприпустимими.

Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України).

Вказане, перш за все, стосується власників та володільців приміщення. Наприклад, в ухвалі слідчого судді зазначено про обшук будівлі за певною адресою. У вказаній будівлі розташовані офісні приміщення. У даному разі можуть бути порушені права як власника будівлі, так і орендарів офісних приміщень. Отже, всі вони мають бути присутніми.

Якщо в цьому приміщенні працює адвокат, то під час проведення обшуку, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, має бути присутній представник ради адвокатів регіону, який має право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі (ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

3) додержано порядок ознайомлення із ухвалою слідчого судді:

- перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим приміщенням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 3 ст. 236 КПК України);
- у разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи (ч. 4 ст. 236 КПК України).

4) обшук на підставі ухвали слідчого судді проводиться в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку (ч.5 ст. 236 КПК України).

Мета обшуку визначається в ухвалі слідчого судді. Проте, дискусійним може бути питання, щодо того, чи має особа, яка проводить обшук, наприклад, з метою відшукування викраденого майна, припинити цю слідчу (розшукову) дію у разі відшукування всіх предметів крадіжки. Або, що робити із майном, яке вилучено з обігу, проте знайдено під час обшуку.

Відповідь на це питання міститься в ч. 7 ст. 236 КПК України, відповідно до якої вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Тож, законодавство не містить заборони завершити обшук навіть при відшукуванні всього майна та дозволяє вилучити інші предмети, які виходять за межі мети обшуку.

5) обшук осіб, який може бути проведений в ході обшуку житла або іншого володіння, здійснюється особами тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК України);

6) результати обшуку фіксуються в протоколі (ч. 1 ст. 104 КПК України);

7) забезпечено право присутніх осіб робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (п. 8 ст. 236 КПК України).

Отже, у випадку невідповідності проведеного обшуку хоча б одній з перелічених вище вимог закону, він буде вважатися незаконним.

**ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місяця події**

Місто (сел.) _____

« ____ » _____ 20 року

Огляд почато о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд закінчено о « ____ » год. « ____ » хв.

(слідчий, прокурор, інша посадова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; найменування органу поліції, прізвище, ініціали)

відповідно до ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України
в присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

2) _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

яким відповідно до ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснено їхні права й обов'язки;

за участю потерпілого: _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому відповідно до ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснено його права й обов'язки;

за участю підозрюваного: _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому відповідно до ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснено його права й обов'язки;

за участю захисника: _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому відповідно ст. 46, 47 КПК України роз'яснено його права і обов'язки;

за участю представника: _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому відповідно до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснено його права і обов'язки;

за участю спеціаліста: _____
(прізвище, ім'я, по батькові, посада, особистий підпис)

якому відповідно до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснено його права й обов'язки;

за участю інших учасників: _____

(прізвище, ім'я, по батькові, посада, особистий підпис)

за участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи

(прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, особистий підпис)

Перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

(підпис осіб, які беруть участь у проведенні огляду)

Під час огляду застосовано технічні засоби: _____

(вказується застосування фото-, відеозйомки, інших технічних та спеціальних засобів, їх найменування, параметри)

Фотоапарат, відеокамера, носії інформації, на які здійснюється запис:

Огляд проводиться: _____

(вказуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші необхідні дані)

Погодні умови - ясно, сонячно, похмуро, туман - без опадів, дощ, снігопад - температура повітря	
Пора доби світла, темна, сутінки	
Освітлення міське електроосвітлення (зазначити ліхтарі, що не функціонують, світло вікон будинків, інші джерела світла; не освітлюється)	

(огляд необхідно проводити зліва направо, зверху донизу. В першу чергу проводиться огляд місця проникнення ззовні приміщення. У подальшому огляд здійснюється від входу у приміщення. Якщо в будівлі декілька приміщень, починати огляд необхідно зліва направо. Окремо описується місце проникнення. Вказується адреса житла чи іншого володіння особи та детально описується чіткими і загальнозрозумілими фразами загальна обстановка на місці події, всі предмети і сліди в тій послідовності, в якій вони досліджувались, якими технічними засобами вони виявлені і зафіксовані, які зміни обстановки проведено в ході динамічного огляду. Якщо сліди або предмет оглядався повторно, результати кожного огляду описуються окремо. Якщо після закінчення огляду виникла потреба щось додатково оглянути, результат описується в кінці протоколу, робити дописки або

виправлення в тексті категорично заборонено. Спеціальні терміни, названі спеціалістом, пишуться дослівно, але, як правило, повинні роз'яснюватись. В описовій частині протоколу описується обстановка місця події, вказується взаємне розташування основних об'єктів і речових доказів, описуються виявлені сліди й інші об'єкти: їхній зовнішній вигляд, розмір, колір, номерний знак, напис, матеріал, з якого виготовлені, інші індивідуальні ознаки. При описі обстановки слідчий завжди повинен виходити з того, що в подальшому може виникнути необхідність у реконструкції обстановки місця події, й що це буде можливим лише у випадку якісного складання протоколу. **Неприпустимо вживати в протоколі невизначені слова й вираження типу «поблизу», «поруч», «біля» або робити в ньому якісь припущення).**

Проведеним оглядом встановлено:

Адреса:

(вказати місто, вулицю, номер будинку, номер корпусу; номер під'їзду, номер квартири, інше)

Підходи – дорога; прибудинковий майданчик; місце під'їзду автомобіля (заасфальтований, ґрунтовий; бетонний; тротуарна плитка; кам'яний; пісочний; засаджений газоном; інше)

Схема перехресть і площ – хрестоподібний; Т-подібний; Х-подібний; У-подібний; багатобічний; площа

Дорога – проїжджа частина; земляне полотно; дорожнє полотно; смуга відведення; узбіччя; обріз; осьова лінія дороги

Профіль вулиці – проїжджа частина (дорожнє покриття); смуга зелених насаджень; тротуар; газон

Елементи вулиці – ширина вулиці; ширина тротуару; ширина проїжджої частини; ширина трамвайної колії; посадочний майданчик; центр перехрестя; острівець безпеки, осьова лінія

Житловий будинок – дім-дача з мансардою; цегляний житловий будинок; багатоповерховий панельний (секційний) житловий будинок; панельний (односекційний) житловий будинок

(вказати, скільки поверхів у будинку та на якому поверсі проводиться огляд)

Сходи і ліфт – зовнішні сталеві пожежні сходи; ліфт; горищна драбина; двомаршеві сходи з дрібно розмічених залізобетонних елементів; дерев'яні сходи; сходовий майданчик

Двері (вхідні тамбура; квартири; торговельного центру; супермаркету; магазину; літнього кафе; кіоску (торгівельного намету); одностулкові або двостулкові; матеріал (металеві; дерев'яні; металопластикові; ДВП; ДСП) інше)

Дверні ручки (ручка-скоба на планці, обертова Г-подібна ручка, обертова ручка-кнопка, інші)

Дверні прилади (перекидний врізаний шпінгалет; шпінгалет-засувка; поперечна засувка з круглим стрижнем; поперечна засувка з плоским стрижнем та кільцем для замка; заставний крючок на планках; поперечний пробій; дверний запобіжний ланцюжок; запірна штанга; напівшарнірна звичайна петля; напівшарнірна кутова петля; петля «стрілою»)

(вказуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

Замок: врізний (врізний циліндровий замок; меблевий сувальний замок; врізний сувальний замок із рігельним засовом та фіксатором, що регулюється; врізний сувальний замок із важелем для відводу клямки ключем); **накладний** (циліндровий двообертовий замок із косою клямкою; циліндричний напівобертовий замок; сувальний двообертовий замок; скриньовий сувальний замок; універсальний меблевий циліндричний прирізний замок); **навісний** (сувальний двообертовий замок; безсувальний безпружинний замок із дужкою, що знімається; пружинний замок; циліндричний автоматичний висячий замок; висячий контрольний замок; безсувальний замок; висячі замки без ключа з чотиризначним літерним (зліва) та трьохзначним цифровим (справа) кодом; гвинтовий замок)

(вказуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

Кількість кімнат у будинку або приміщенні торговельного центру, супермаркету; магазину; літнього кафе; кіоску (торгівельного намету):

(перерахувати та пронумерувати, вказати розміри в метрах, квадратних метрах)

Коридор – порожній або мебльований (універсально-розбірна комбінована шафа з відділеннями різного призначення ___ шт., розмір _____; шафа для плаття і білизни ___ шт., розмір _____; трельяж ___ шт., розмір _____; вішалка ___ шт., розмір _____; дзеркало ___ шт., розмір _____; електроприлади _____ шт., розмір; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Ванна кімната – порожня або мебльована, перерахувати санітарно-технічне устаткування (умивальник ___ шт., розмір _____; ванна (душова кабіна) із змішувачем _____ шт., розмір _____; пральна машина ___ шт., розмір _____; швидкодіюча газова (електро-) водонагрівальна колонка ___ шт., розмір _____; унітаз з низько (високо) розташованим бачком ___ шт., розмір _____; навісна шафа (полка) для особистого приладдя ___ шт., розмір _____; дзеркало ___ шт., розмір _____; електроприлади ___ шт., розмір _____; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Кухонна кімната – порожня або мебльована (стілець з напівм'яким сидінням і жорсткою спинкою _____ шт., розмір _____; кухонний куточок з вбудованими шафами _____ шт., розмір _____; кухонний стіл-буфет _____ шт., розмір _____; складний стіл _____ шт., розмір _____; підлогова кухонна шафа _____ шт., розмір _____; навісна кухонна шафа _____ шт., розмір _____; умивальник _____ шт., розмір _____; холодильник _____ шт., розмір _____; електро- (газова) плитка із закритим (відкритим) нагрівальним елементом _____ шт., розмір _____; швидкодіюча газова (електро) водонагрівальна колонка _____ шт., розмір _____; пральна машина _____ шт., розмір _____; кухонні електроприлади _____ шт., розмір _____; кухонне приладдя _____ шт., розмір _____; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Кімната № 1 – порожня або мебльована (крісло _____ шт., розмір _____; крісло-ліжка _____ шт., розмір _____; табурет _____ шт., розмір _____; стілець з напівм'яким сидінням і жорсткою спинкою _____ шт., розмір _____; письмовий стіл _____ шт., розмір _____; розсувний стіл _____ шт., розмір _____; складний стіл _____ шт., розмір _____; ліжка _____ шт., розмір _____; матрац _____ шт., розмір _____; диван _____ шт., розмір _____; металеве, дерев'яне односпальне (двоспальне) ліжка _____ шт., розмір _____; прикроватьна тумбочка _____ шт., розмір _____; шезлонг _____ шт., розмір _____; туалетний столик _____ шт., розмір _____; універсально-розбірна комбінована шафа з відділеннями різного призначення _____ шт., розмір _____; шафа для плаття і білизни _____ шт., розмір _____; трельяж _____ шт., розмір _____; дзеркало _____ шт., розмір _____; електроприлади _____ шт., розмір _____; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Кімната № 2 – порожня або мебльована (крісло ____ шт., розмір ____; крісло-ліжка ____ шт., розмір ____; табурет ____ шт., розмір ____; стілець з напівм'яким сидінням і жорсткою спинкою ____ шт., розмір ____; письмовий стіл ____ шт., розмір ____; розсувний стіл ____ шт., розмір ____; складний стіл ____ шт., розмір ____; ліжка ____ шт., розмір ____; матрац ____ шт., розмір ____; диван ____ шт., розмір ____; металеве, дерев'яне односпальне (двоспальне) ліжка ____ шт., розмір ____; прикроватьна тумбочка ____ шт., розмір ____; шезлонг ____ шт., розмір ____; туалетний столик ____ шт., розмір ____; універсально-розбірна комбінована шафа з відділеннями різного призначення ____ шт., розмір ____; шафа для плаття і білизни ____ шт., розмір ____; трельяж ____ шт., розмір ____; дзеркало ____ шт., розмір ____; електроприлади ____ шт., розмір ____; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Кімната № 3 – порожня або мебльована (крісло ____ шт., розмір ____; крісло-ліжка ____ шт., розмір ____; табурет ____ шт., розмір ____; стілець з напівм'яким сидінням і жорсткою спинкою ____ шт., розмір ____; письмовий стіл ____ шт., розмір ____; розсувний стіл ____ шт., розмір ____; складний стіл ____ шт., розмір ____; ліжка ____ шт., розмір ____; матрац ____ шт., розмір ____; диван ____ шт., розмір ____; металеве, дерев'яне односпальне (двоспальне) ліжка ____ шт., розмір ____; прикроватьна тумбочка ____ шт., розмір ____; шезлонг ____ шт., розмір ____; туалетний столик ____ шт., розмір ____; універсально-розбірна

комбінована шафа з відділеннями різного призначення ____ шт., розмір _____; шафа для плаття і білизни ____ шт., розмір _____; трельяж ____ шт., розмір _____; дзеркало ____ шт., розмір _____; електроприлади ____ шт., розмір _____; інше)

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного та вказати їх розміри)

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ПВХ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

Обстановка: не порушена; порушена (в чому виражається):

Віконні і дверні балконні прилади:

Дерев'яні (металопластикові) віконні і дверні балконні палітурки (віконні – двостулкова; одностулкова; тристулкова (для житлових будинків); двостулкова з нерівними стулками; тристулкова (для громадських будівель); дверні балконні прилади – однопільна (для житлових будинків); двопільна (для громадських будівель)); віконний вітровий гачок на тумбі; віконний дротяний гачок; віконні ручки (Т-подібна; скоба); віконні клямки; віконна засувка; розсувний шпінгалет; фрамужний прилад з шнуром і блоками

(вказуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

Вікно кімнати № _____ (загратовані (прості; фігурні); ролети (механічні; автоматичні); москітна сітка; інше)

(вказуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

Вікно складається (глуха фрамуга; бічна накладка фрамуги; накладка кватирки; відлив кватирки; укіс віконного отвору; бічне обв'язування стулки; міжпалітурний бічний укіс віконного отвору; підвіконна дошка; ніша для радіатора; губка (нащілинник); нижнє обв'язування фрамуги; чверть в цегельній кладці отвору; верхнє обв'язування палітурки; стулка, що відкривається; віконна ручка; віконна коробка; перемичка віконного отвору)

Віконні предмети інтер'єру (жалюзі; штори; портьєри; сонцезахисна плівка; гардина; завіска; інше)

Інші приміщення:

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного, зазначити їх розміри)

Під час огляду виявлено та вилучено:

(вказується, що та в якій послідовності виявлено і яким чином вилучено та опечатано)

Об'єкти, предмети (фрагменти, речі, ґрунт, документи, цінності, грошові кошти та інше)	
Сліди пальців рук (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об'єкта); поверхня, на якій виявлено та вилучено сліди; методи та способи виявлення і вилучення; матеріал, на який вилучається слід (дактоплівка, липка стрічка, з об'єктом-носієм тощо); з обов'язковим зазначенням реактивів, порошків та реагентів, за допомогою яких вилучається слідова інформація; вид пензлика (магнітний, флейцовий та ін.); тип, вид, форма, роз- мір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Сліди низу взуття (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об'єкта); поверхня, на якій виявлено та вилучено сліди; методи та способи виявлення та вилучення: матеріал, на який вилучається слід (дактоплівка, липка стрічка, з об'єктом-носієм тощо); з обов'язковим зазначенням реактивів, порошків та реагентів, за допомогою яких вилучається слідова інформація; тип, вид, форма, розмір (загальна довжина, найбільша / най- менша ширина), кількість слідів;	

схематичне відображення сліду та/або слідової доріжки; спосіб пакування та опечатування).	
Сліди транспортних засобів (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик бази автомобіля, шин; поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення та вилучення; з обов'язковим зазначенням матеріалу, за допомогою якого вилучається слідова інформація; тип, вид, форма, розмір та кількість слідів; схематичне відображення у протоколі, спосіб пакування та опечатування)	
Сліди знарядь зламу (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об'єкта); поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення і вилучення; з обов'язковим зазначенням матеріалу, за допомогою якого вилучається слідова інформація (зліпкові маси, об'єкт-носій, інформаційний носій); тип, вид, форма, розмір (загальна довжина, найбільша ширина, найменша ширина) та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Сліди речовин бурого кольору (вказується місце, поверхня, на якій виявлено слід; методи та способи виявлення і вилучення; з об'єктовим зазначенням матеріалу, за допомогою якого вилучається слідова інформація; тип, вид, форма, розмір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Мікрооб'єкти, волокна (вказується місце виявлення та вилучення об'єкта; розмірні характеристики; способи та методи вилучення; кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Сліди біологічного походження (епітеліальні клітини, волосся, піт, слина тощо) (вказується місце, поверхня, на якій виявлено слід; методи та способи виявлення і вилучення; матеріал, на який вилучається слід; тип, вид, форма, розмір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Інші сліди	

До протоколу огляду додаються:

(план (схематичний чи масштабний); схема місцевості; схема огляду місця події; схема доріжки слідів; схема сліду низу взуття; схема сліду знаряддя зламу; інше)

(носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу)

Протокол прочитано, записано

(зауваження учасників огляду)

Учасники:

1. _____ / _____ /

2. _____ / _____ /

3. _____ / _____ /

4. _____ / _____ /

5. _____ / _____ /

6. _____ / _____ /

Поняті:

1. _____ / _____ /

2. _____ / _____ /

Огляд провів: _____ / _____ /

ПРОТОКОЛ
допиту підозрюваного

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

Допит розпочато о «__» год. «__» хв.

Допит закінчено о «__» год. «__» хв.

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ р., у приміщенні _____ в присутності осіб, яким роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)

яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

з дотриманням вимог ст. 42, 95, 104, 106, 223, 224 КПК України, допитав як підозрюваного:

1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність _____ . 4. Громадянство _____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада _____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради) _____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____

Підозрюваному роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні № _____ у зв'язку з учиненням ним кримінального правопорушення _____

(вказати, у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується та у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють)

Підозрюваному _____ роз'яснено зміст ст. 63 Конституції
(П.І.Б.)

України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом. _____

(підпис)

Підозрюваному _____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК
(П.І.Б.)

України про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї, а також ст. 20 КПК України про право на захист.

_____ (підпис)

Підозрюваному _____ роз'яснено порядок проведення
(П.І.Б.)

допиту, його права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України, а також вручено Пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки.

_____ (підпис)

Права та обов'язки, а також порядок проведення допиту мені роз'яснені та зрозумілі.

Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного мені вручена «__» _____ 20__ року.

Підозрюваний: _____
(прізвище, ініціали, підпис підозрюваного)

Ознайомившись зі своїми правами, підозрюваний заявив, що давати показання та відповідати на показання він _____

(погоджується, відмовляється)

Під час проведення допиту _____ бажання на участь захисника
(П.І.Б.)

_____ (виявив, не виявив)

Показання бажає давати _____ мовою та викладати їх _____
(вказати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____
(потребує, не потребує)

Підозрюваний: _____
(прізвище, ініціали, підпис підозрюваного)

По суті поставлених запитань підозрюваний дав такі показання:

_____ (вказати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)

Показання зафіксовані на носії інформації _____

(вказати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)
які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____

(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____

(не надходили; якщо надійшли, вказати, що саме)

Підозрюваний _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Захисник _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав: _____
(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____

(вказати причини такої відмови з боку підозрюваного або іншого учасника процесуальної дії)

Підозрюваний _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Захисник _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності захисника):

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

**ПРОТОКОЛ
допиту свідка**

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

Допит розпочато о «__» год. «__» хв.

Допит закінчено о «__» год. «__» хв.

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ р., у приміщенні _____

в присутності осіб, яким роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

(їх прізвища, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)

яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

з дотриманням вимог ст. 65, 66, 95, 104, 106, 223, 224 КПК України допитав як свідка:

1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність _____ 4. Громадянство _____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада _____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради) _____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____

Свідку роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні _____

(вказати, у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується)

Свідкові _____ роз'яснено зміст ст. 63 Конституції України
(П.І.Б.)

про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом. _____

(підпис)

Свідкові _____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК України про
(П.І.Б.)

про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї. _____

(підпис)

Свідкові _____ роз'яснено порядок проведення допиту та
(П.І.Б.)

його права й обов'язки, передбачені ст. 66 КПК України, згідно з якою:

1. Свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 Кримінального процесуального кодексу України (*а саме: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги*);

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню (*а саме: не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне*

обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, щодо цих даних. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки (та мають право відмовитися давати показання) особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв без згоди представника дипломатичної установи); 4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; 5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті; 6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань; 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 9) заявляти відвід перекладачу.

2. Свідок зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

3. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Крім того, згідно з ч. 7 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

_____ (підпис)

Свідка _____ відповідно до ст. 67 КПК України попереджено
(П.І.Б.)
про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 384 КК України (Завідомо неправдиве показання) та ст. 385 КК України (Відмова свідка від давання показань) _____

(підпис)

Ознайомившись зі своїми правами, свідок заявив, що бажає давати показання
_____ мовою та викладати їх _____.
(вказати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____
(потребує, не потребує)

Під час давання показань користуватися правовою допомогою адвоката

(бажає, не бажає)

По суті поставлених запитань свідок _____
дав такі показання: _____

(вказати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)

Показання зафіксовані на носії інформації _____

(вказати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____

(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації

у випадку застосування технічних засобів фіксації)

За результатами ознайомлення із текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____

(не надходили; якщо надійшли, вказати, що саме)

Свідок _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав: _____
(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____

_____ (вказати причини такої відмови з боку свідка або іншого учасника процесуальної дії)

Свідок _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Захисник _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності захисника):

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

_____ (слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ ОБШУКУ

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ р., на підставі ухвали слідчого судді

(реквізити ухвали)

від «__» _____ 20__ року, в період з «__» год. «__» хв. до «__» год. «__» хв.

За участю потерпілого:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснено його права і обов'язки.

За участю підозрюваного:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснено його права і обов'язки.

За участю захисника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ст. ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю _____ представника _____:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснено його права і обов'язки.

За участю спеціаліста:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснено його права і обов'язки.

За участю інших осіб:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

яким згідно з _____ КПК України роз'яснено їхні права й обов'язки.

У присутності понятих:

1) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

_____ ,
 яким згідно зі ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснено їхні права й
 обов'язки.

Особам, які беруть участь у проведенні обшуку, роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66
 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної
 процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови
 та порядок їх використання: _____

_____ (характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____ при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Пред'явив гр-ну (ці) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується, або особи

_____ яка займає приміщення, що обшукується) ухвали слідчого судді про проведення обшуку.

Копію ухвали слідчого судді про проведення обшуку отримав

_____ (прізвище, підпис особи, яка володіє житлом чи іншим володінням, або іншої присутньої особи)

Запропонував видати зазначені в ухвалі

_____ (предмети, документи, цінності або вказати місце, де переховується злочинець)

на що _____ заявив(ла) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові)

У зв'язку з відмовою (частковим виданням) того, що вимагається,
 дотримуючись вимог ст. 223, 233, 234, 236 КПК України, провів обшук

_____ (де, у кого, за якою адресою)

У ході проведення обшуку виявлено: _____

Під час обшуку приміщення _____
 (де, у кого, за якою адресою)

був проведений обшук особи гр-на (ки) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується)

У присутності понятих (якщо залучаються інші поняті, зокрема тієї ж статі, що
 й обшукуваний чи обшукувана):

1) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

(обшук проводиться понятими тієї ж статі)

З метою проведення обшуку гр-на (ки) _____
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується)

був (була) залучений (а) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, займана посада особи, яка проводить обшук,
який проводиться особою тієї ж статі)

у якого (ї) під час обшуку було виявлено: _____
(предмети, документи, цінності та ін.)

Під час обшуку приміщення було виявлено: _____
(предмети, документи, цінності, розшукуваний злочинець та ін.)

Виявлені _____ пред'явлені понятим
(предмети, документи, цінності та ін.)
та іншим учасникам, присутнім при обшуку.

Від _____ надійшли такі пропозиції та
(прізвище, ім'я, по батькові)
зауваження: _____

Перераховане в протоколі обшуку _____
(вилучено, опечатано, залишено на зберігання, якщо вилучено, то куди відправлено для зберігання)

Протокол прочитаний вголос _____
(зауваження учасників обшуку і понять)

Особа, яка обшукувалась _____
(прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Поняті, присутні при обшуку особи:

1) _____
(прізвище, підпис)

2) _____
(прізвище, підпис)

Особа, в приміщенні якої проводився обшук:

(прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Поняті, присутні при обшуку приміщення:

1) _____
(прізвище, підпис)

2) _____
(прізвище, підпис)

Учасники обшуку:

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

Обшук провів _____
(прізвище, посада, звання, підпис)

Один примірник протоколу обшуку отримав _____ :

(П.І.Б. особи, яка обшукується, або особи, яка займає приміщення, що обшукується, підпис)

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: підручник: у 2 т. / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.- Харків, 2017. – 384 с.
2. Криміналістична тактика : навч. посіб. / О.В. Бишевець, Л.Г. Дунаєвська, Н.І. Клименко та ін. – Київ : Алерта, 2017. – 244 с.
3. Криміналістика : підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін. – Львів : ЛьвДУВС, 2016. – 946 с.
4. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. / А.В. Іщенко, В.В. Пясковський, А.В. Самодін та ін. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 117 с.
5. Біленчук, П.Д. Криміналістика : підручник : за вимогами кредитно-модульної системи : рекомендовано МОН України / П.Д. Біленчук, Г.С. Семаков. – Київ : Дакор, 2016. – 516 с.
6. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. – Київ : Ін Юре, 2016. – 636 с.
7. Криміналістика : підручник : затверджено МОН України / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг та ін. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2014. – 379 с.
8. Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності : навчальний посібник (до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку у Харкові) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Сокурєнка.- Х. : Стильна типографія, 2017. – 1164 с.
9. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. До 100-річчя від дня народження проф. М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2017 р. / МВС України, ХНУВС. – Харків, 2017. – 358 с.
10. Васильєв, В.Л. Юридическая психология [Текст] : учебник для вузов. – 5-е изд., доп. и перераб. – СПб. : Питер, 2008. – 656 с.

11. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини [Текст] : посібн. / В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин, А.В. Старушкевич – К. : Національна академія внутр. справ України, 2004. – 148 с.

12. Коновалова, В.О. Юридична психологія [Текст] : академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 424 с.

13. Курс криміналістики [Текст] : В 3т. – Т.1: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика / под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 683 с.

14. Коваленко, В.В. Застосування науково-технічних засобів під час допиту з метою встановлення емоційної напруженості в мовних сигналах [Текст] / В.В. Коваленко // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф-ції, присвяч. ювілею М.В. Салтевського. Харків : Вид-во ХНУВС, 2007. – С. 121-123.

15. Лукашевич, В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования [Текст] : монографія. – Киев : Издательство Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 194 с.

16. Мітрохіна, З.І. Використання даних психології при провадженні допиту [Текст] : учбов. посібник. – Київ, 1991. – 47 с.

17. Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

18. Удалова, Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України [Текст] : К. : ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 254 с.

19. Чалдини, Р. Психологія впливання. [Текст]: – СПб. : Питер, 2008. – 288 с.

20. Щербаковський, М.Г. Криміналістична тактика [Текст] : навч. посіб. з підготовки до практ. занять з криміналістики. / М.Г. Щербаковський, Е.О. Разумов, А.Е. Волкова. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. – 256 с.
21. Биленчук П. Д. Осмотр места происшествия : Учебное пособие / П. Д. Биленчук, И. В. Сервецкий, А. И. Остапенко – К., Академия МВД Украины, 1993. – 52 с.
22. Быховский И. Е. Осмотр места происшествия / И. Е. Быховский – М., «Юридическая литература», 1973 – 204 с.
23. Колмаков В. П. Следственный осмотр / В. П. Колмаков – М., «Юридическая литература», 1969. – 196 с.
24. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651 – VI від 13.04.2012 р. Закон України « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652 - VI від 13.04.2012 р - X. : Право, 2012. – 392 с.
25. Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні засади. Метод. посіб. / МВС України; ДНДЕКЦ [авт. упоряд.: С.І.Перлін, С.О. Шевцов] – Х., 2009. – 152 с.
26. Руководство для следователей / Под ред. Н. В. Жогина – М. : Юрид. лит - ра, 1971. – 620 с.
27. Соловьев А. Б. Следственные действия на первоначальном этапе расследования преступлений : Методическое пособие / А. Б. Соловьев – М. : Юрлитинформ, 1995. – 264 с.
28. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. – К.: Кондор, 2005. – 558 с.
29. Хижняк Д. С. Процессуальные и криминалистические проблемы развития тактики следственных действий / Д. С. Хижняк – М.: Юрлитинформ, 2004. – 364 с.
30. Практикум зі складання процесуальних документів : навч. посібник / Кол. авт. – 2-е вид., перероб. і доп. – Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. – 308 с.

31. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем) [текст] навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, О. Є. Омельченко та ін.]. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 224 с.

32. Ташматов В. А. Проникнення до житла чи іншого володіння особи як превентивний поліцейський захід / В. А. Ташматов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2016. – № 1. – С. 108-112. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2016_1_35 (дата звернення 25.04.2018)

33. Невідкладні випадки проникнення до житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні // Судова апеляція. – 2014. – № 3. – С. 40-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2014_3_8 (дата звернення 20.04.2018)